

Gåvetorps herrgård

Byggnadsminnen i Kronobergs län

Byggnadsminnet Gåvetorps herrgård

1. Huvudbyggnaden, uppförd 1803
2. Södra flygeln, uppförd omkring 1780
3. Norra flygeln, uppförd omkring 1780
4. Orangeriet, uppfört 1855-1860
5. Potatiskällaren, uppförd omkring 1857
6. Badhuset, uppfört omkring 1857
7. Mejeriet, uppfört 1858
8. Stenladugården, uppförd 1861
9. Sädsmagasinet, uppfört 1864
10. Logglängan, uppförd 1865
11. Svinhuset, södra delen uppförd 1874
12. Smedjan, uppförd efter 1921
13. Södra grindstugan

Teckenförklaring

Skyddsområde

Område som inte får bebyggas

0 50 100 200 Meter

Gåvetorps herrgård

Byggnadsminnen i Kronobergs län

Copyright © 2015 Länsstyrelsen Kronoberg

Text: Thomas Lissing

Layout: TMG AU

Tryck: TMG Tabergs

ISBN: 978-91-89285-56-9

Dnr: 434-2972-15

Innehåll

Förord	7	<i>Orangeriet</i>	58
Inledning.....	8	<i>Potatiskällaren</i>	60
Fem släktepoker berättar	16	<i>Badhuset</i>	62
<i>Trolle</i>	16	<i>Mejeriet</i>	64
<i>Sparre</i>	18	<i>Stenladugården</i>	66
<i>Mörner</i>	22	<i>Sädesmagasinet</i>	70
<i>Angerstein</i>	22	<i>Loglängan</i>	71
<i>Aaby-Ericsson</i>	24	<i>Svinhuset</i>	74
1800-talet formar Gåvetorp	28	<i>Smedja</i>	75
<i>Nytt corps de logi</i>	28	<i>Före detta värdshuset</i>	77
<i>Angerstein – mecenat och arkitekt</i>	30	Statäre och torpare	78
<i>Lantbruksskola och parkambitioner</i>	34	Ägarlängd.....	84
<i>Järnvägen</i>	38	Kronolog.....	86
<i>Ekonomibyggnaderna</i>	42	Källor	97
<i>Tegelbruket</i>	45		
Byggnadsminnet Gåvetorp	50		
<i>Corps de logi</i>	50		
<i>Flygelbyggnaderna</i>	54		

År 1870 avbildade Uno Angerstein sitt eget Gåvetorp. Akvarellen visar en idyll i sitt utförande men ger ändå en fin bild av gårdens då relativt nya utseende. Målningen finns i Smålands museums samlingar. Foto: Thomas Lissing

Förord

Gåvetorp, i Lekaryds socken norr om Alvesta, är en gård med anor från medeltiden. Den ligger naturskönt invid Dansjön, i ett landskap präglat av långvarigt brukande av jorden och med synliga spår av tidiga bosättningar. I närområdet finns bland annat ett flertal lämningar från järnåldern. Byggnadsminnet ingår i riksintresset Hjärtanäs-Dansjö-Gåvetorp-Spåningslanda, som just tar fasta på denna historiska kontinuitet. Lekaryds kyrkby har länge utgjort bygdens centrum och Gåvetorp som från början var en egen by på dess mark, utvecklades snart till ett storgods med långväga förbindelser. Många av gårdens ägare gjorde internationell karriär och från när och fjärran kom högt uppsatta personer på besök.

Lantbruket var länge den huvudsakliga verksamheten, men också industri och kommunikationer formade Gåvetorps gård. Sofia Lovisa Mörner grundade 1796 ett framgångsrikt tegelbruk, som senare kom att leverera tegel till bygget av Stockholms stadshus under 1910-talet. Under 1800-talets andra hälft användes också teglet till gårdens egen expansion. Järnvägens dragning rakt genom egendomen betydde att flera ekonomibyggnader fick rivas och byggas upp på nytt. Södra stambanan innebar också ett uppsving för bruket, som fick egen station och därmed bättre transportmöjligheter. Det välstånd framgångarna förde med sig resulterade i en varierad och väl bebyggd gårdsmiljö, signerad dåvarande ägaren Uno Angerstein. Byggnadernas speciella karaktär och tidstypiska prägel bidrar till Gåvetorps kulturhistoriska värde. Angersteins kreativitet har resulterat i ett kulturarv som kräver en hel del vård och omsorg.

Den här skriften berättar om byggnadsminnet Gåvetorp och dess historia. Författare är frilansjournalist Thomas Lissing, Växjö.

Kristina Alsér
Landshövding

Heidi Vassi
Länsantikvarie

Inledning

Från den smala landsvägen längs Dansjöns östra sida leder en infart ner mot sjön. Den är rak och kantas av en dubbel trädallé och gedigna stenmurar. Gåvetorps gård ligger naturskönt på en udde som i väster gränsar till vattnet och i öster till stambanans spår. Här finns gårdens corps de logi och merparten av de tillhörande byggnaderna. På andra sidan järnvägen syns en vitputsad arbetarbostad och längre österut den grindstuga som tidigare varit vårdshus. Strax intill den senare låg tidigare Gåvetorps tegelbruk och i skogen mot Härlev hittar man de kvarvarande torp som länge varit knutna till gården och bruket. Ytterligare två står vid landsvägen söderut. Tidigare var de många fler.

Det öppna odlingslandskapet, skogen och det kvarvarande beståndet av byggnader ger en kulturhistoriskt värdefull bild av ett anrikt säteri och dess verksamhet. Ekonomibyggnader och olika boendemiljöer speglar också tidsandan och de tydliga klasskillnader som förekom, i allt från de enklaste torpen till den påkostade herrgårdsmiljön. Den senare ingår i riksintresset Hjärtanäs-Dansjö-Gåvetorp-Späningslanda, som även omfattar torpen.

Den samlade bebyggelsen kring Gåvetorps corps de logi utgör byggnadsminne, liksom det före detta vårdshuset.

Järnvägen drogs 1864 längs Dansjön och snörde då av den udde Gåvetorps gård ligger på. Foto: Thomas Lissing

Lekaryd är gammal centralbygd med stenkyrka från 1400-talet. Foto: Thomas Lissing

Redan under medeltiden nämns Gåvetorp i skriftliga källor. Fram till 1600-talets första hälft utgjorde gården ett stort komplex tillsammans med Eknaholm i Tjureda socken. Den hade status som säteri och räknades som en avgärda by till Lekaryds kyrkby. Lekaryd var socknens centrum och hade haft kyrka sedan tidig medeltid. Den nuvarande stenkyrkan kom till på 1400-talet.

Mycket lite är känt om hur Gåvetorp såg ut under de första seklerna, men ett syneprotokoll från 1679 beskriver hur gården

bestod av 2 tämligen vackra byggningar av salar och kamrar, allt med spisar, fönster och inrede försedde samt behållne sädesbodar, stall och ladugård. Det berättas vidare att gården brukas med herrens egen avel och finnes av den beskaffenhet, att den av adelsman bebos kan. Härunder försvaras 2:ne hemman till rå och rör, Hökaryd och Åäng, vilka befinnas efter salig lantmätaren Ruthens och nämndens rannsaking ligga inom sätesgårdens rå och rör och uti gårdeslag med sätesgården, så att dessa oförgripligen kunna under rå och rör försvaras.

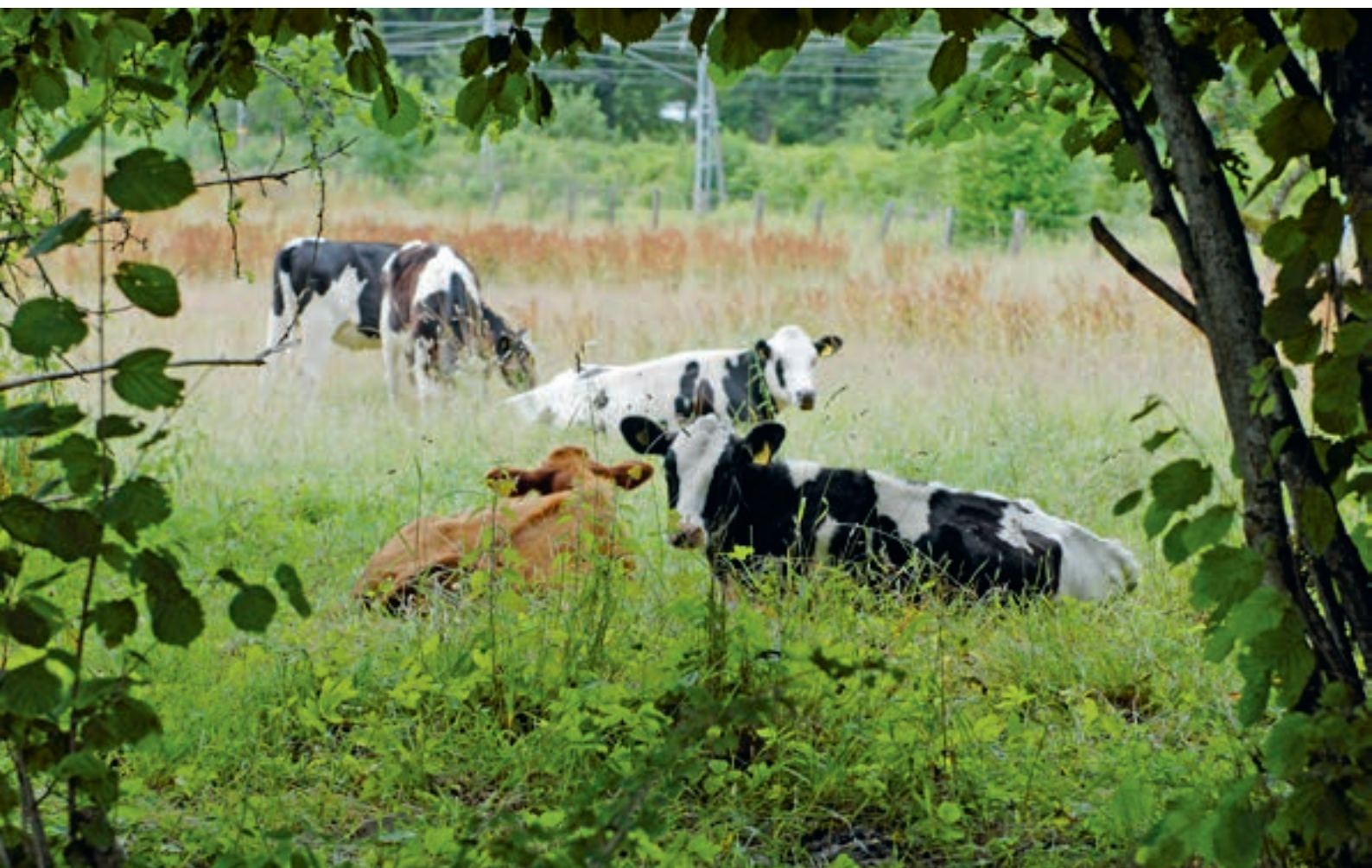

Mangårdsbyggnaden
med flyglar.
Foto: Thomas Lissing

Lantbruket var Gåvetorps ursprungliga näring. Sedan 2012 arrenderas jordbruket ut. Foto: Thomas Lissing

Hökaryd var en medeltida gård som låg under Gåvetorp och fanns utmärkt redan på 1685 års karta. I Åäng stod vid samma tid gårdens kvarn och senare också sågverk. Hökaryd är sedan slutet av 1800-talet borta och i Åäng finns idag bara ruinerna kvar efter industrin.

Den nuvarande mangårdsbyggnaden uppfördes 1803 av Sofia Lovisa Mörner. Enligt ett protokoll från 1817 var huset *av gott timmer* och uppfört *uti en våning jämte vind och 2 gavelrum med kakelugnar samt 4 contoïr ovanpå, 42 alnar långt, 15 dito brett och 6 dito högt till takresningen*. Flygelbyggnaderna fanns då redan på plats sedan ett tjugotal år och de förändrades 1813 för att matcha det nya boningshuset. Flyglarnas symmetriska placering gör det troligt att det nya bostadshuset restes på sin föregångares grundmurar. Mitt under byggnaden finns ett mindre källarutrymme under tegelvalv, som skulle kunna vara äldre än den nuvarande mangårdsbyggnaden.

Under 1700-talets sista år anlade Sofia Lovisa ett tegelbruk, som först låg i gårdens omedelbara närhet och sedan flyttades längre österut. 1800-talet blev sedan en expansiv period med både framgångar för bruket, en utökning av lantbruket och tillkomsten av järnvägen. Det var i samband med arbetet att dra fram stambanan i början av 1860-talet som många av gårdens nuvarande byggnader kom till. De är alla präglade av sin upphovsman, Uno Angerstein, och hans bild av den samtida arkitekturens skönhetsideal. De präglas också av den lokalt goda tillgången till natursten och tegel.

Efter 1900-talets mitt upphörde industriverksamhe-

ten och som på många andra gårdar skedde förändringar i lantbruket. Markerna arrenderas idag ut till Dansjö gård och boningshusen hyrs ut till privata hyresgäster och företag. Den kvarvarande gårdsmiljön ger fortfarande en tydlig bild av en småländsk bruksherrgård och visar upp ett värdefullt bestånd av samtida bebyggelse.

De byggnader som ingår i byggnadsminnet Gåvetorp är:

1. Huvudbyggnaden, uppförd 1803
2. Södra flygeln, uppförd omkring 1780
3. Norra flygeln, uppförd omkring 1780
4. Orangeriet, uppfört 1855-1860
5. Potatiskällaren, uppförd omkring 1857
6. Badhuset, uppfört omkring 1857
7. Mejeriet, uppfört 1858
8. Stenladugården, uppförd 1861
9. Sädsmagasinet, uppfört 1864
10. Logglängan, uppförd 1865
11. Svinhuset, södra delen uppförd 1874
12. Smedjan, uppförd efter 1921

Den södra grindstugan, flyttad till sin nuvarande plats 1850, utgör formellt ett eget byggnadsminne.

Den dubbla allén sedd från gården.
Foto: Thomas Lissing

Fem släktepoker berättar

Trolle

Gåvetorps historia sträcker sig långt tillbaka, kanske ända till tidig medeltid. Ändelsen torp avslöjar att platsen från början hade en mer anspråkslös framtoning. Tillsammans med boställena Hökaryd och Åäng utgjorde den en avgärda by till Lekaryd. Det innebär att den anlagts på Lekaryds utmarker och sedan avskiljts därifrån. Många avgärda byar och hemman kom till på detta sätt under 1500-talet.

Redan år 1470 omtalades Gåvetorp för första gången i skrift, när släkten Trolle tog över. Innan dess var Håkan Peterson på Dansjö den första kända ägaren. Han var en betydelsefull storgodsägare i trakten och gift med Ingeborg Olofsdotter, syster till domprost Ingemund i Växjö. Enligt ett bytesbrev överlät han Gåvetorp till Birger Trolle d. y. på Bergqvara *med frij willia och beradne modhe*. Trolle fick därigenom *two gårdstader j geewotorp j legarijdh sockn j Allbo heradh liggiandes* i utbyte mot *”een ödhegård j leekarijdh j kivrkiobijn*. Årtalen kring ägarskiftet är något osäkra, eftersom bytesbrevet är ett intyg utfärdat i efterhand.

Birger Trolle dog strax därefter, 1471, och sonen Arvid fortsatte i hans fotspår att utöka egendomarna i trakten. Så småningom införlivade han *Högeryd* (Hökaryd), samt en gård i Hjärtanäs och en i Lekaryd. Även Åäng hamnade strax därefter i hans ägo. I Trollesläktens jordebok från 1498 skriver han Gåvetorp som *Gjordatorp*. Andra stavningar som också förekom vid tiden var *Geewotorp* och *Gowetorp*.

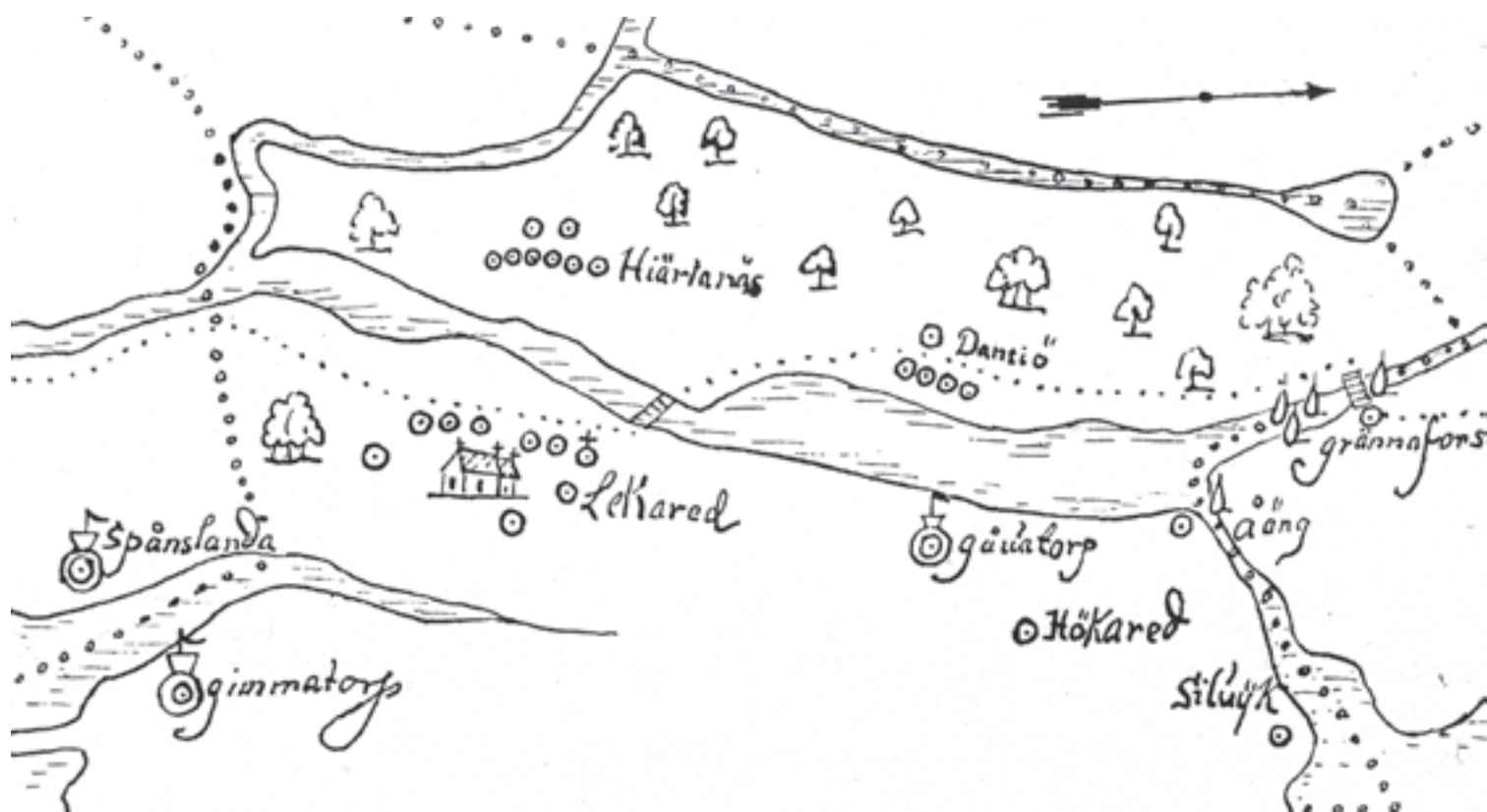
Under det tidiga 1500-talet hamnade den mäktiga Trolle-

släkten i onåd hos staten, på grund av sin vänskapliga inställning till Danmark. Arvids son Ture Trolle tvingades i landsflykt, men fick till slut nåd av kung Gustav Vasa och kunde återvända till släktens säte i trakten, Bergqvara slott. Gåvetorp övergick senare till hans änka Malin, *fru Madalin*, som fortsatte styra över Trolleättens ägor. Men när hon dog 1584 delades släktens förmögenhet och egendomar i sju systerlotter, och Gåvetorp tillföll dottern Margareta.

Margareta Trolle hann bara äga Gåvetorp i ett drygt decennium, men gjorde mycket för gårdens fortsatta utveckling. Under hennes tid fick den status som sätesgård, det vill säga en gård som beboddes av en frälseperson. Godsägaren hade alltså privilegiet att vara befriad, frälst, från skatteplikten gentemot kungen. Margareta hade också planer för verksamheten och i ett brev till sin syster Anna skrev hon att hon hade för avsikt att *om Gud vill, sätta avel i Gåvetorp*. Vid den här tiden slogs Gåvetorp också ihop med sätesgården Eknaholm i Tjureda socken.

Omkring år 1600 dog Margareta och gården ärvdes av hennes syster Elisabet. Nu kom för första gången släkten Sparre in i bilden, eftersom Elisabet då var gift med Gabriel Sparre. Han dog dock redan året efter, så när hon själv gick bort 1610 gick Gåvetorp vidare till systemen Anna Trolle de Mornay. Anna dog omkring år 1617 och genom arvet till hennes systerdotter Kerstin övergick gården slutligen till släkten Sparre.

Kartbilden från 1660-talet visar att Gävetorp var en av traktens betydelsefulla gårdar, tillsammans med Gimmatorp och Spåningslanda.
Foto: Privat

Sparre

Under femton år ägdes Gåvetorp av Bengt Jöransson Sparre af Rossvik och hans hustru Kerstin Åkesdotter Bååth. Bengt dog 1632 och gården ärvdes av dottern Magdalena, men hon tog den i besittning först 1639 då hon gifte sig med fältherren Harald Stake. Han var då nyss hemkommen från striderna i 30-åriga kriget. Under deras tid var egendomen utarrenderad och omkring 1640 skildes Gåvetorp från Eknaholm. Snart utökades den istället med gårdar i Dansjö, Dänningelanda och frälshemman i Lekaryds kyrkby. 1678 tog löjtnant Johan Stake över, efter faderns bortgång, och vid hans tillträde gjordes en översyn av läget. Enligt det protokoll som skrevs året efter var gården då i bra skick och hade tillräckligt god standard för att kunna bebos av en adelsman. Men Johan Stake bosatte sig inte själv på Gåvetorp utan fortsatte arrendera ut den till olika brukare. Det blev, trots att gården klarade sig undan det sena 1600-talets reduktion, början på en lång period av förfall.

1719 köptes Gåvetorp av Mårten Cronstierna, som var överste och generalmajor med kringflackande tjänst runt om i Europa. Han var son till Catharina Sparre af Rossvik och därmed släkt med den tidigare generationen av Gåvetorps ägare. Bara några år senare valde han den internationella karriären framför det småländska lantlivet och flyttade till Frankrike med sin familj. Gåvetorp stod återigen till salu. Det är troligt att Cronstierna innan dess rustade upp egendomen ordentligt, eftersom han köpte den för 6000 daler silvermynt och 1723

Den första tydliga bilden av gården finns på 1720 års karta.

Foto: Lantmäteriet

kunde sälja den för nästan det dubbla. Eventuellt lät han uppföra ett helt nytt corps de logi, det som avbildas på 1720 års karta.

Källaren kan härröra från den tidigare mangårdsbyggnaden.
Foto: Thomas Lissing

Kartans bebyggelse var inte en verklig skildring utan en markering av gårdens betydelse. Foto: Lantmäteriet

Karta från 1720 över Gävetorp och Lekaryds socken.
Foto: Lantmäteriet

Mörner

Kommerserrådet Elof Steuch och hans danska hustru Anna Juul var de som köpte Gåvetorp av Cronstierna. Med dem inleddes en era då säteriet skulle komma att ta ett nytt stort steg; klivet in i industrialiseringen. De vårdade egendomen väl under sin tid och lämnade senare över till dottern Sofia Elisabeth, som med sin man Carl Gustaf Mörner bott på gården sedan 1756. Dessa lät omkring 1780 ge Gåvetorp en mer herrgårdslig framtoning. Med virke från det nyligen avverkade Kronobergshed uppförde de ett par flygelbyggnader framför gårdens corps de logi. Under sitt äktenskap fick de fem söner: Carl Stellan (senare landshövding i Kronobergs län), Hampus (chef för Smålands lätta kavalleri), Klas Erik (hovmarskalk och ståthållare på Tullgarns slott), Gustaf Fredrik (generallöjtnant) och Axel Otto (statsråd). Alla var de driftiga och framgångsrika, men det var deras syster Sofia Lovisa som med fast hand tog över Gåvetorp 1793, efter korta mellanspel av brodern Carl Stellan och assessorn Johan Burman på Jätsberg. Hon var då gift med ambassadören och friherren Johan Vilhelm Sprengporten, men blev änka bara ett par år senare. Det hindrade henne inte från att strax därefter anlägga ett tegelbruk på gården, en industri som kom att utvecklas till en drygt 160-årig bruksepok med stor betydelse för gården och orten. Tegelbruket uppfördes i gårdens närhet, troligen omkring 200 meter nordost om mangården. Några år senare, 1803, lät hon riva mangårdsbyggnaden och uppförde ett nytt envånings boningshus i gustaviansk stil. Det blev ett

ståndsmässigt hus som var mer representativt än den tidigare sätesgården.

Sofia Lovisa var bara 48 år gammal då hon 1810 drog sig tillbaka och överlät Gåvetorp på dottern Ulrika Sofia, gift med Carl de Geer. Paret sålde redan året efter till Klas Erik Mörner, som var bror till Sofia Lovisa och uppväxt på gården. Under hans tid restaurerades och moderniserades flygelbyggnaderna medan landegendomarna minskades. Klas Erik sålde Gemmatorps säteri, som sedan länge varit förenat med Gåvetorp, samt flera mindre gårdar och hemman i trakten. På 1830-talet bestod till slut Gåvetorp bara av säteriet med Åäng och Hökaryd, samt fyra hemman i Dansjö.

Angerstein

1833 köptes Gåvetorp av kammarherre Uno Angerstein. Han är den enskilda person som i störst grad satt sin prägel på Gåvetorps utseende och som skapat bebyggelsens nuvarande form.

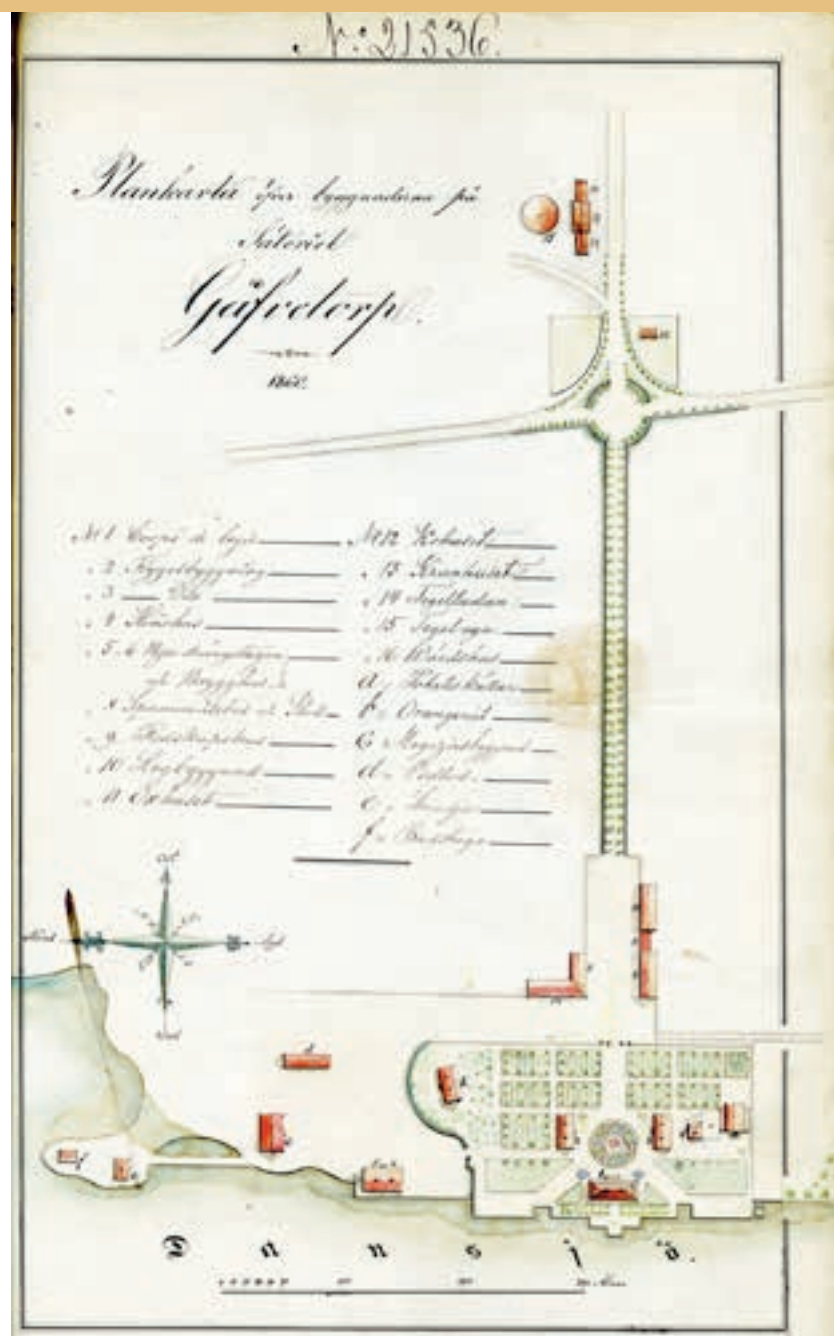
Angerstein var vid övertagandet nybliven ledare för Kosta glasbruk och hade själv konstnärliga drivkrafter. Som ung hade han studerat måleri och arkitektur och han kom senare att på egen hand göra upp flertalet ritningar till de nybyggnationer som gjordes på gården. Dessa blev framför allt

Angerstein gav mangårdsbyggnaden en ornamenterad förstukvist. Illustrationen är från 1887 års järnvägskalender. Foto: Ur Christer Nielsens samlingar

nödvändiga, då stambanan drogs rakt genom egendomen på 1860-talet. Den ekonomiska ersättningen från staten gjorde det möjligt för Angerstein att skapa en sammanhållen bebyg-

gelse med omsorgsfull utformning. Han såg dessförinnan till att länets lantbruksskola förlades till Gävetorp och under dess tid tillkom bland annat de talrika stenmurarna.

1860 har gårdsmiljön fått en symmetrisk karaktär i Angersteins regi. Foto: Ur Brandförsäkringsverkets arkiv hos Centrum för Näringslivshistoria

Under hans ledning utökades också jordbruket med ny mark och inköp av nya gårdar, samtidigt som tegelindustrin blomstrade.

Uno Angerstein överlät år 1870 Gåvetorp till sin måg Richard Ehrenstråhle och hans bror Carl, vilka framförallt fortsatte expansionen av tegelbruket och dessutom anlade ett brännvinsbränneri vid Dansjö gård på andra sidan sjön. 1870 drog sig Carl ur driften och Richard och hans hustru, Ada Ingeborg Angerstein, tog över verksamheten under ytterligare ett par år.

Aaby-Ericsson

Den 15 mars 1882 köptes Gåvetorp tillsammans med utgårdarna Åäng och Hökaryd av major Aaby Ericsson. Han var gift med Anna Hay, dotter till disponenten vid Jönköpings tändsticksfabrik. Han satt också i riksdagen för högerpartiet och var där en ivrig motståndare till kvinnlig rösträtt. Aaby var liksom Uno Angerstein konstnärligt intresserad men ägnade sig mest åt den expanderande tegelindustrin och jordbruket. Han lät ganska snart utöka mangårdsbyggnadens utrymmen genom att inreda övervåningen

Jaktsällskap på mangårdens nya trappa, omkring 1910. Foto: Ur Gåvetorps gårdsarkiv.

till bostadsrum och då tillkom både frontespis och veranda. En bit in på 1900-talet försåg han också huset med tillbyggnader för kök och bibliotek. Ungefär samtidigt såg han också till att Dansjö gård på andra sidan sjön återigen förenades med Gåvetorp.

När Aaby Ericsson dog 1921 ärvdes Gåvetorp av hans änka, Anna Hay, som till en början själv drev verksamheten. Sonen Ragnar tog istället över Dansjö gård och lät där uppföra en ny mangårdsbyggnad. Sonen Arvid var läkare med praktik inne i Alvesta och den som senare tog hand om Gåvetorp. Båda sönerna hade då tagit sig efternamnet Aaby-Ericsson. Familjen hade länge haft ett stort engagemang i hästar och som en

vidareutveckling av verksamheten startade Arvid 1926 ett stuteri. Halvblodsinstitutet blev ett av landets största och så småningom även känt för sin uppfödning av araber. Man levererade dock främst stabila trupp- och tävlingshästar till den svenska armén och till utländska förband. Hästarna gick både på gården och i hagar mitt inne i Alvesta, intill Arvids läkarpraktik.

Arbetet på gården utfördes vid den här tiden fortfarande till stor del av ett flertal anställda. Deras tillvaro skilde sig mycket från ägarfamiljens liv på herrgården. Stataren Sven Vallare gav i dikten Vintermorgon en glimt av en vanlig arbetsdag på Gåvetorp:

*Snart i låga statarhus
väckarklockan pinglar.
I ett fönster blinkar ljus.
Rök ur skorsten ringlar.*

*Hästar väntar mat och gny
sparka bort i lorten.
Stallvarm ånga bildar sky
i den öppna porten.*

*Tjuren råmar brunstigt het,
får av gubben vatten.
Gubben mager, tjuren fet,
finfint djur för katten!*

*Stalldrängen gör mjölkskjuts klar,
hästen lite bråkig.
Rättarn vällingklockan drar,
välklädd, lång och tråkig.*

*Folk ur husen skyndar ut,
var och en till något.
Pojken vattnar vedboknut,
hoppas ingen såg' et.*

När Anna gått bort 1947 var statarepoken över på Gåvetorp. Sonen Arvid lät modernisera huvudbyggnaden och flyttade in med sin hustru Elisabeth von Platen. 1953 upphörde de med

Interiörbild från första våningen, omkring 1920.
Foto: Ur Gåvetorps gårdsarkiv

Matsalen med nytt linoleumgolv och kassetterat tak, omkring 1920.
Foto: Ur Gåvetorps gårdsarkiv

Mangårdsbyggnaden strax efter renoveringen 1918. Foto: Ur Gävetorps gårdsarkiv

stuteriverksamheten och tre år senare överläts verksamheten till deras två söner Gustaf och Curt. Gustaf tog över tegelbruket, som några år därefter började avvecklas. Curt fick hand om gården och skogen. Han engagerade sig mycket i djurhållningen, uppförde svinstall och introducerade nya kötttraser av kor i Kronobergs län, bland annat Hereford. Han var också den som anordnade ett vagnsmuseum ovanpå potatiskällaren, med ett stort antal droskor, vagnar och slädar som tidigare använts på gården.

1976 togs Gävetorp över av nuvarande ägare, Curts dotter Marie Aaby-Ericsson med maken Anders Öberg. Då fanns bara ett fåtal hästar kvar på gården. Jordbruket hade under 1960-talet varit utarrenderat, men med hjälp av make och ett

par anställda tog Marie upp verksamheten igen. Nötproduktionen utökades och svinuppfödningen trappades upp. Likaså ökades så småningom skogsarealerna med ytterligare mark. Nyrenoveringar av torp och byggnader möjliggjorde både permanent- och korttidsboende för ett flertal hyresgäster.

Under 1990-talet bytte verksamheten profil från djurhållning till turismverksamhet. Sedan 2010-talets början utarrenderas all åker- och betesmark och i samband med det upphörde den egna djurhållningen. Förutom skogen består verksamheten idag framför allt av uthyrning av gårdens bostadsbestånd, både till privatpersoner och företag. Det är populärt att bo på lantgård och med sitt sjönära läge lockar Gävetorp även många turister.

1800-talet formar Gåvetorp

Nytt corps de logi

Åtminstone fram till 1720-talet bör Gåvetorp ha varit en gård med medeltida karaktär. Vi vet inte mycket om den herrgård som stod där tidigare eller hur länge de övriga husen stått där, kanske hade de anor som sträckte sig flera hundra år tillbaka. Säkert är dock att medeltidens småländska sätesgårdar inte var några pråliga slott utan vanliga timrade gårdar, bara i något större utförande. På sin höjd var huset klätt med rödfärgad panel.

Mycket talar för att gårdens föregående corps de logi restes av Mårten Cronstierna då han köpte Gåvetorp 1719. Det är känt att gården innan dess förfallit rejält och man vet också att Cronstierna dubblade dess värde under de få år han ägde den, vilket verkar osannolikt med bara en renovering av de befintliga byggnaderna. Dessutom stämmer beskrivningen från 1679 av *2 tämligen vackra byggningar av salar och kamrar* inte överens med kartbilden från 1720, som visar en enda mangårdsbyggnad omgiven av stall och ladugårdar. De båda byggnader som skulle kunna tolkas som eventuella flygelbyggnader är enligt kartan direkt anslutna till inhägnade fällor och betesmarker och var därför troligtvis inga högreståndsbostäder. Det är sannolikt att Cronstierna redan vid tillträdet rev de två boningshusen och lät uppföra en större mangård. Förmodligen var det också på denna grund som den nuvarande byggnaden sedan restes.

Oavsett när den tidigare herrgårdsbyggnaden tillkommit innebar 1803 års nya corps de logi en stor förändring i går-

dens bebyggelse och markerade ett stilbrott. Ett par decennier tidigare hade de nuvarande flygelbyggnaderna tillkommit och när de renoverades på 1810-talet fick ensemblen ett enhetligt utseende.

Det sengustavianska arkitekturmodet höll visserligen på att svalna i de stora svenska städerna men på landsbygden uppfattades säkerligen det nya Gåvetorp som modernt och ståndsmässigt. Den mer påkostade miljön gav gården högre status och ingjöt mer respekt i både förnäma besökare och anställda tegelarbetare. De senare fick förstås nöja sig med att beundra byggnaden utifrån.

När Uno Angerstein vid mitten av 1800-talet både ritade och genomförde ett stort antal nybyggnader på gården fanns också storslagna planer på ett uppdaterat corps de logi i klassicerande stil. Förslaget var starkt influerat av länsresidenset i Växjö. Det stannade dock på ritbordet, förmodligen av kostnadsskäl, och all uppmärksamhet ägnades istället åt gårdens ekonomibyggnader. Mangårdsbyggnaden kom senare att få frontespis, veranda och sidotillbyggnader, men behöll i stort sett sin sengustavianska prägel.

Väggmålningen i biblioteket visar gårdens troliga utseende under tidigt 1800-tal.
Foto: Thomas Lissing

Angersteins residensliknande förslag till ny mangårdsbyggnad. Foto: Thomas Lissing

Angerstein – mecenat och arkitekt

Så långt jag kan minnas tillbaka, kluddade jag med blyertspenna på varje papperslapp, jag kom över.

Den militära yrkeskarriären till trots var konsten Uno Angersteins största passion. I unga år studerade han måleri och arkitektur, både i Sverige och utomlands, och närde riktiga konstnärsambitioner. Han gjorde under sin målarkarriär flera altartavlor, bland annat den kopia av Kungsholms kyrkas altartavla, som hänger i Hjortsberga kyrka. Men det var inte som konstnär han skulle göra sig ett namn i de artistiska kretsarna utan som mecenat och välgörare.

Uno Angerstein föddes i Kosta 1808 och återvände dit 1830 för att ta ledningen för Kosta glasbruk. Hans far Johan

Reinhold Angerstein hade tidigare lett verksamheten och nu utsågs Uno till direktör. Han fick inte bara affärerna att blomstra utan intresserade sig också mycket för den konstnärliga utvecklingen. Bland annat införde han djupslipning i produktionen på 1840-talet.

Strax efter tillträdet på Kosta förvärvade han Gåvetorp där han också bosatte sig. Vid sidan av allt arbete med glasbruk, lantbruk och tegelbruk ville han gärna komma ut i världen och se sig omkring. Framför allt var det samtidskonsten som lockade honom och för att inte tappa kontakten med den tog han initiativet till att starta en förening tillsammans med likasinnade inne i Växjö. Wexjö konstförening kom år

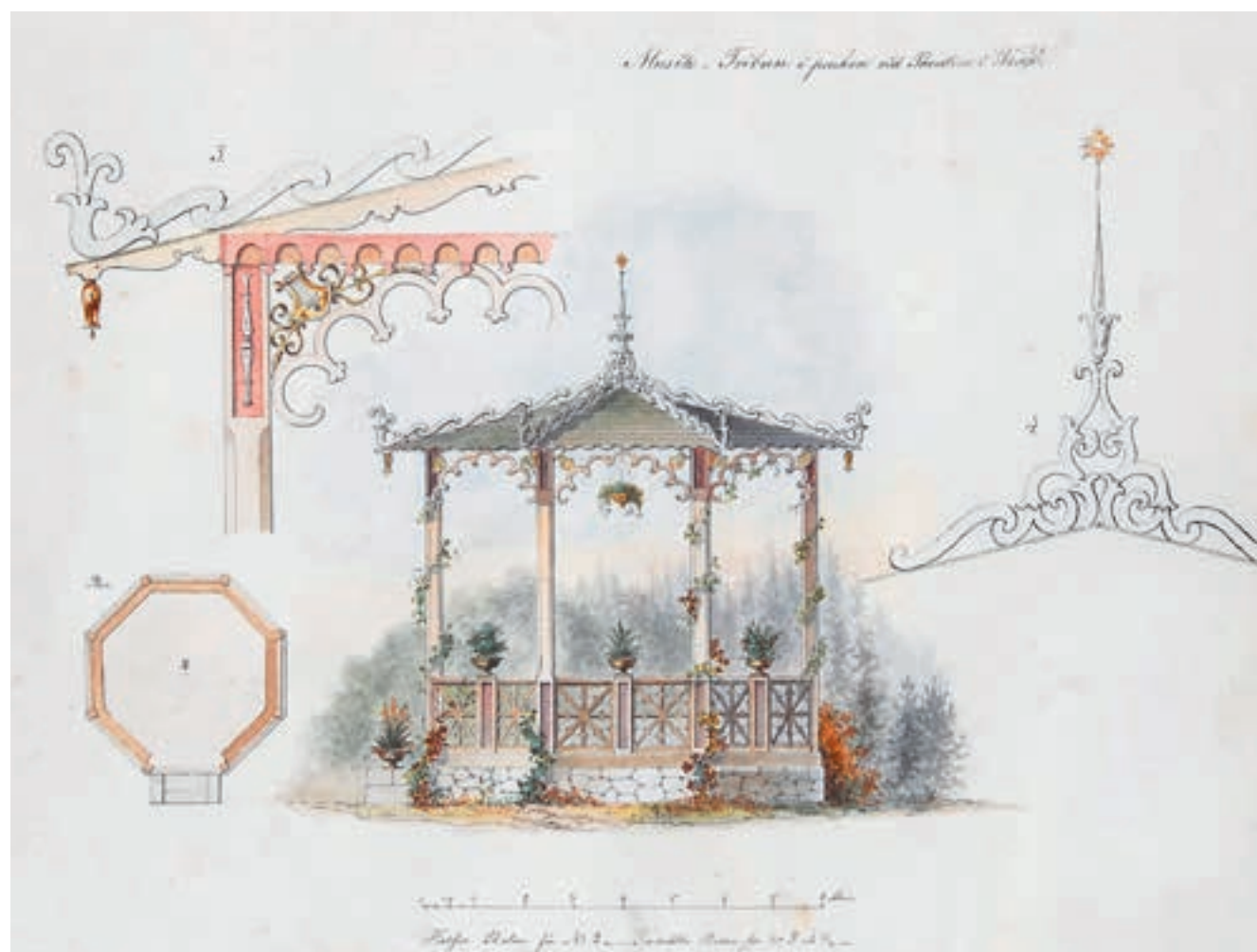
Färgprover ur Uno Angersteins skissbok.
Foto: Thomas Lissing

1854 att bli Sveriges första konstförening på landsbygden, med en relativt livlig aktivitet under Angersteins tid.

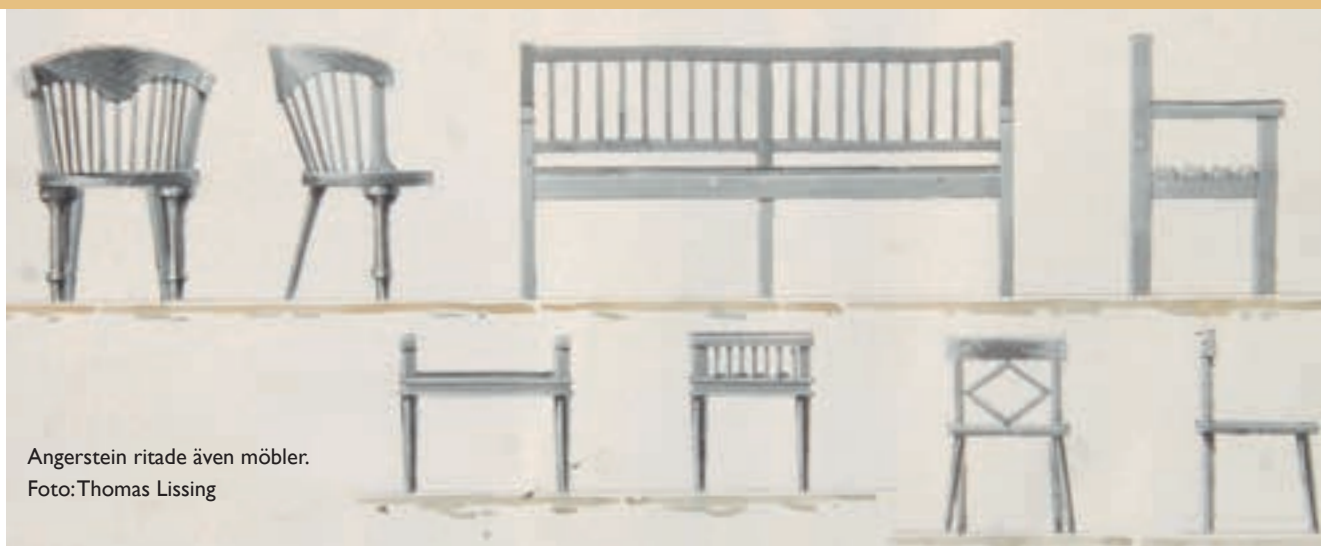
Angerstein hade inte tid att måla längre utan verkade nu istället som mecenat för ett antal lokala konstnärer. Flertalet av de konstnärer som Angerstein hade personlig kontakt med var utbildade i Tyskland och hörde till Düsseldorfskolan. De målade i mörka färger och motiven var ofta skildringar av folklivet på landsbygden. Bland dem fanns Kilian Zoll, Ludvig Frid, Marcus Larsson och Bengt Nordenberg, som alla vistades

på Gåvetorp i perioder. Zoll var även bitvis verksam på Kosta glasbruk, under sin mecenats överinseende. Angerstein uppmuntrade dem att göra studieresor och väntade sedan otåligt på att få se deras resultat. I ett brev till Nordenberg skrev han:

Dröj ej i evinnerlighet i Skåne och Blekinge, utan tåga hit och hav portföljen full med studier och godbitar, så jag kan få mitt lystmäte, - kom ihåg min hunger - jag som ej varit ute och sett något på ett par år.

Ritning ur Angersteins skissbok. Foto: Thomas Lissing

Angerstein ritade även möbler.
Foto: Thomas Lissing

Förslag till altartavlans omfattning i Hjortsberga kyrka.
Foto: Thomas Lissing

En annan konstnärsprofil och personlig vän till Angerstein var Nils Månsson Mandelgren (1813-1899). Hans konstnärliga gärning bestod i en noggrann dokumentation av allmogens miljöer, föremål och traditioner i otaliga teckningar och målningar. Mandelgren bodde i Stockholm och gav sig ut på flera omfattande resor genom den svenska landsbygden, och då var ett av de självklara delmålen Angersteins hem på Gävetorp.

Angerstein var själv fullt sysselsatt med gårdens utveckling och administration, särskilt efter lantbruksskolans och järnvägens tillkomst. I den processen fick han delvis utlopp för sin egen konstnärliga talang. Han gjorde själv upp ritningar till alla förändringar och nybyggnationer, och kolorerade dem omsorgsfullt. Dessa finns till stor del bevarade i gårdsarkivet och visar att flertalet av gårdens byggnader fortfarande bär sin tydliga Angersteinska prägel.

Lantbruksskola och parkambitioner

Angersteins nyvunna intresse för jordbruket fick honom att ständigt anta nya utmaningar. På hösten 1857 lät han flytta länets lantbruksskola hem till Gåvetorp, efter att den tidigare förläggningen i Torp upphört. Skolan kunde invigas den 31 oktober samma år i högtidlig närvaro av landshövding Mörner och andra betydelsefulla personer, *hvilka inställt sig för att taga i ögonsigte de prydliga och med mycken omsorg inredda byggnader, som det natursköna ställets egare kapten U. Angerstein låtit för ändamålet uppföra*, enligt Aftonbladet. Notisskrivaren fortsatte lovorden: *Bemälda kapstens anordningar vittnade om ett nit och ett ordningssinne, som otvifvelaktigt skola tillvinna den nya landtbruksskolan samma allmänna förtroende som den vid Torp upplösta med skäl innehaft.*

Förslag till det Linnémonument som sedan förverkligades, signerat Angerstein. Foto: Thomas Lissing

Hur undervisningen gick till för de ungdomar som förlades på Gåvetorp finns inte många uppgifter om, men troligtvis bestod den mest av praktiskt arbete på gården. Några avgångselever skrev på 1860-talet en visa i nio verser om sin tid på skolan, senare känd som Gåvetorpsvisan. Den antyder att tillvaron där kunde vara ganska arbetsam:

*Från länets alla kanter på hösten sextiofem
från släkt och anförvanter tolv raska drängar än
till denna gård vi drogo med hopp och fröjd och mod
men miste än vi taga om vad som förestod*

En engelsk park var inte komplett utan en egen ruin. Angerstein ritade en till Gåvetorp, men troligtvis uppfördes den aldrig. Foto: Thomas Lissing

*Här blev det till att slava på mångahanda vis
att långa diken grava och fylla dem med ris
att bryta sten och köra, samt hugga mycken ved
och andra konster göra och släggas som en smed*

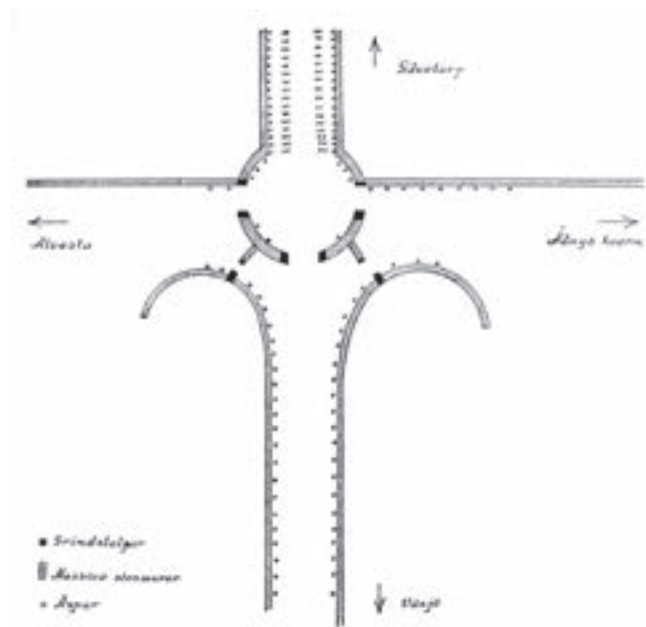
*Att vända jord med plogen till dagens sena slut
att tröska säd på logen samt gödseln köra ut
var gång vi krökte ryggen det ingen räkna kan
det är likt räkna myggen som svärmar där ibland*

Framför herrgården och en bit söderut anlade Angerstein också en engelsk park. Meningen var att den skulle ge ett intryck av vild natur, fast under ordnade former. Han ritade även en mindre ruin som var tänkt att pryda parken, men den hann troligtvis aldrig bli uppförd. Man kan än idag se rester av den engelska parken med minst ett 20-tal olika trädslag.

Parti av stenmursrondellen.
Foto: Thomas Lissing

Det sägs att lantbrukseleverna också var med om att anlägga de långa stenmurar som finns i omgivningarna kring Gåvetorp. Angerstein var mycket intresserad av vägdragningar och parkanläggningar och lät därför rätta landsvägen och ordna en pampig infart till gården. Vägarna kantades snart av vällagda murar och infarten av en dubbel allé ner mot mangårdsbyggnaden. Infartsvägen lades i linje med landsvägen upp till tegelbruket, som Angerstein tidigare låtit flytta dit av brandsäkerhetsskäl. I korsningen lät han murarna mötas i en rondellform, som sägs vara inspirerad av Petersplatsen i Rom.

Stenmurarna kring infarten planlades i strikt symmetri.
Foto: Thomas Lissing

Järnvägen

Det dröjde inte länge innan Angersteins parkdrömmar fick läggas åt sidan. Vid slutet av 1850-talet beslutades att den planerade södra stambanan från Malmö och norrut skulle dras via Alvesta, rakt förbi Gåvetorp, och Angerstein var då inte sen att upplåta sin mark till staten. Flera alternativa dragningar hade tidigare diskuterats, bland annat över Ljungby eller Växjö, men sträckan Alvesta-Nässjö ansågs mest ekonomiskt fördelaktig. Förmodligen såg Angerstein redan då möjligheten till en egen anslutning och insåg vilka fördelar det nya kommunikationssättet skulle kunna ge bruket.

Rallarna kom söderifrån och järnvägsstationen inne i Alvesta invigdes den 1 september 1863. Året efter lades rälsen över Angersteins ägor utmed Dansjön, vilket blev en av de sista sträckorna på södra stambanan att färdigställas. De tåg som därefter trafikerade järnvägen bestod bara av ett fåtal person- och godsvagnar och drogs av små öppna ånglok. De allra första loken på banan döptes efter kungligheter och fick bland annat heta Prins Carl, Prins Oscar och Prins August.

Den exproprierade sträckan för järnvägsdragning genom Lekaryds socken. Foto: Riksarkivet

Det sistnämnda finns bevarat på Sveriges järnvägmuseum i Gävle och är fortfarande i körbart skick. Samma lok sägs också ha gett upphov till uttrycket ”dummare än tåget”. Prins August ansågs nämligen vara mindre begåvad, vilket vid den här tiden inte kunde sägas rakt ut utan att riskera majestätsbrott. Därför gjordes istället en omskrivning som syftade på loket med hans namn.

Enligt statens expropriationsritningar från 1863 behövde ett dike för järnvägen dras rakt igenom flera av Gåvetorps ladugårdar och logbyggnader, som därmed måste rivas. Med ersättningen Angerstein fick för besväret började han istället bebygga och förtäta området norr om mangårdsbyggnaden. Några mindre ekonomibyggnader fick stryka på foten och på deras plats uppfördes nya lador och magasin. Vid infarten till gården, där stall och ladugård förut stätt, restes stenfundament och en träbro lades över spåret.

Det dröjde till 1877 innan Gåvetorp fick en egen hållplats, strax norr om gården. Men inom ett decennium hade

Stationens uthus är det mest påtagliga minnet från järnvägsepoken på Gåvetorp. Foto: Thomas Lissing

trafiken till och från tegelbruket ökat så kraftigt att en riktig stationsbyggnad behövdes. Den restes och invigdes 1886 och Jöns Lundqvist tillträdde som första stationsföreståndare. En tur in till Alvesta gick på tio minuter medan en resa till slutstationen Malmö kunde ta omkring fyra timmar. Stambanan moderniserades sedan undan för undan, först med elektrifiering på 1930-talet och därefter med utökning till dubbelspår på 1950-talet. Vid samma tid avvecklade Statens järnvägar stationen och Gåvetorp fick återigen nöja sig med en enkel hållplats. Curt Aaby-Ericsson köpte marken och monterade ner huset till försäljning. I och med elektrifieringen revs också den ursprungliga stenvälsbron och en ny högre bro uppfördes för att få plats med kontaktledningarna.

Gåvetorps stationsbyggnad invigdes 1886. Foto: Ur Gåvetorps gårdsarkiv

Entrén till gårdsplanen 1906, då järnvägsbron var betydligt lägre än idag. Foto: Ur Gåvetorps gårdsarkiv

Uno Angerstein avbildade även ett passerande tåg på sin målning 1870, med både gods- och personvagnar. Foto: Thomas Lissing

När bruket lades ner 1960 minskade underlaget av resande till och från Gåvetorp ytterligare och 1968 slutade tågen göra uppehåll vid gården. Personbilen hade då tagit över som färdmedel.

Det finns idag bara några synliga grundstenar kvar av stationsbyggnaden men ännu står dess uthus och en tillhörande jordkällare kvar i närheten av spåret. Tågen stannar visserligen inte längre, men järnvägens nordsydliga dragning genom landskapet är fortfarande ett dominerande inslag i miljön.

Tågtrafik anno 1906, sedd från infartsbron.
Foto: Ur Gåvetorps gårdsarkiv

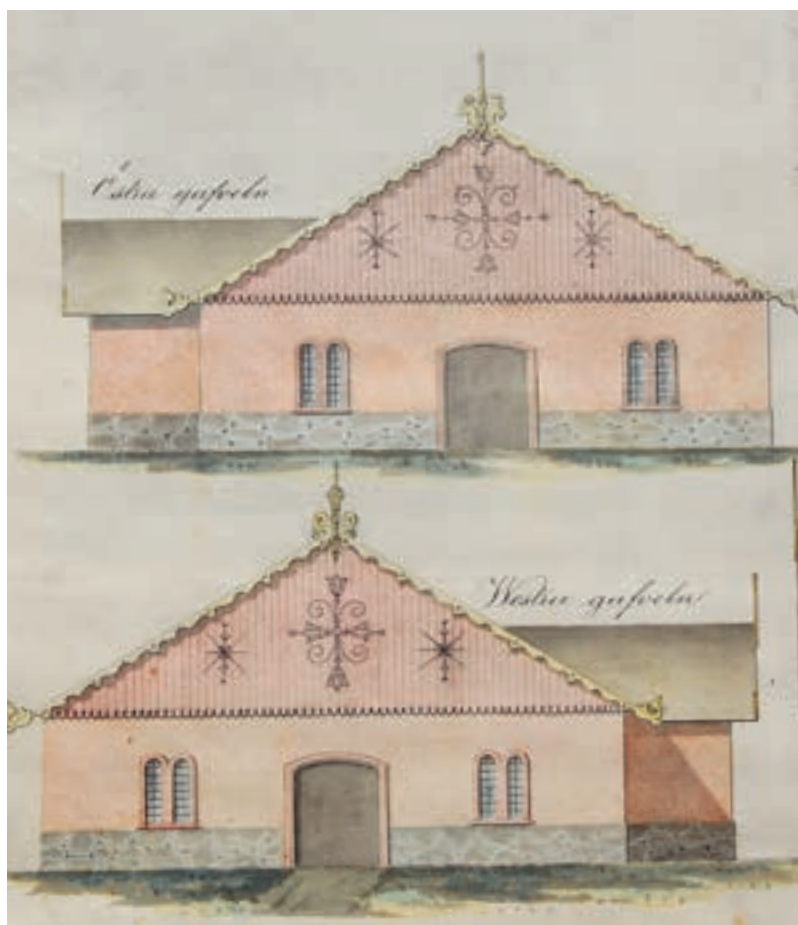
Södra stambanans dubbelspår skär rakt igenom Gävetorps egendomar. Foto:Thomas Lissing

Ekonomibyggnaderna

Från 1833, då Uno Angerstein tog över Gåvetorp, och ungefär hundra år framåt tillkom och försvann ett stort antal ekonomibyggnader i gårdens närhet. Framdragningen av järnvägen var förstås en avgörande faktor, som både innebar rivning av de byggnader som stod i vägen och som gav ekonomiska förutsättningar att bygga nytt. Men Angerstein började redan under tidigt 1850-tal uppföra nya ekonomibyggnader, innan stambanans sträckning hunnit bestämmas. När länets lantbruksskola invigdes hösten 1857 hade enligt ögonvittnen redan flera byggnader uppförts. Troligtvis var orangeriet och potatiskällaren två av dessa.

Så sent som 1860 kantade gårdens storleksmässigt dominerande byggnader – ladugård, loge och stall – infartsvägen österut. De revs snart därefter och ersattes från 1861 och framåt av nuvarande loglänga och stenladugård norr om herrgården. De följande två decennierna tillkom en mängd ekonomibyggnader av olika storlek, vilka finns upptagna i flera av Brandförsäkringsverkets protokoll. Där finns ibland specifika uppgifter om deras utförande, men årtalen för deras tillkomst är i flera fall motstridiga. Vissa av dem var högst tillfälliga till sin karaktär, medan andra står kvar än idag. Gårdens nuvarande bestånd av byggnader är intressant eftersom det har en tidsmässigt samlad karaktär med dekorativa inslag i framförallt nygotik.

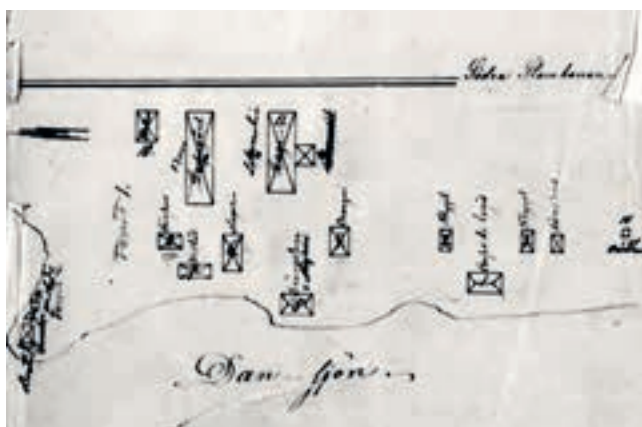
Loglängan i en alternativ version med väggar i tegel.

Foto: Thomas Lissing

Byggnationen från 1800-talets andra hälft är rik på dekorativa inslag. Foto: Thomas Lissing

Gårdens byggnadsbestånd år 1876, med smedja längst ut på udden.
Foto: Privat

1921 års plankarta visar bland annat det nyttillkomna växthuset med sina tre utbyggnader. Foto: Privat

Detalj av Uno Angersteins målning från 1870, som från vänster visar orangeriet, magasinet, logglången och stenladugården. Framför dem syns järnvägsbron till mangårdsbyggnaden och i bakgrunden skymtar - kraftigt överdriven - bebyggelsen bortan på Kronobergshed. Foto: Thomas Lissing

Tegelbruket

När 1800-talet inleddes fanns ett nyanlagt tegelbruk på gården. Det framgår av gamla handlingar att det först var placerat i närheten av själva bostaden, men inga källor pekar ut exakt var. Det saknas kartunderlag över Gåvetorp från första hälften av 1800-talet och platsen finns inte utmärkt någonstans. Under 1900-talet har betydande mängder tegelrester dykt upp i åkermarken på en plats strax norr om den vitputsade arbetarbostaden öster om järnvägen, vilket skulle kunna ha varit en möjlig placering för bruket.

1851 lät Uno Angersten flytta tegelbruket österut och byggde upp det invid landsvägen mot Härlöv. Det var ett säsongsbruk

som klarade tre bränningar per sommar och drevs maskinellt av en hästvandring. Vid den här tiden var inte stambanans dragning färdigplanerad, så det var troligen av brandsäkerhetsskäl bruket flyttades längre bort. Angersteins samtida brevväxling med Brandförsäkringsverket antyder just det, eftersom han med det nya och säkrare läget ville ha lägre premier för bruket.

Samtidigt som de nya bruksbyggnaderna uppfördes flyttades det tidigare värdshuset till sin nuvarande plats vid landsvägen. Det kom att bli tegelmästarens bostad.

De närmaste decennierna gjordes flera tillbyggnader och

Leran till bruket grävdes upp för hand och lastades på hästdragna vagnar. Foto: Ur Gåvetorps gårdsarkiv

Tegelrör från det tidigare bruket.
Foto: Thomas Lissing

Tegelbrukets lastplats vid början av 1900-talet. Foto: Ur Gåvetorps gårdsarkiv när Tegelsällskapet besöker tegelbruket.

omändringar i industrin, bland annat tillkom en ringugn 1861. Man lade också ut ett smalspår från området ner till järnvägsstationen, dit teglet forslades på hästdragna vagnar. Det gjordes senare en ansökan om att få ett riktigt stickspår till stambanan, men så blev det inte. En kort rest av smalspårsläsen ligger fortfarande kvar i stenmursrondellen vid gårdens infart, nästan osynlig under vegetationen. Med ledning av murens öppningar kan man fortfarande ana spårets tidigare dragning från bruket ner mot gården, genom den dubbla allén. Järnvägsrälsen sträckte sig också norrut, till Åäng där leran till teglet hämtades. Senare hämtades leran från Hjärtanäs med lastbilar.

Lastning av tegel, troligen 1930-tal. Foto: Ur Norra Allbo hembygdsförenings samlingar

När major Aaby Ericsson tagit över driften gjordes omfattande moderniseringar av bruket. På 1890-talet skaffades en lokomobil som därefter drev brukets maskineri och ett flertal större byggnader ersatte de tidigare. En ny och större ringugn byggdes och efter omdaningen hade brukets kapacitet ökat rejält. Tegelbruket var nu en av traktens större industrier och för att knyta till sig arbetskraften byggde man i närheten flera lägenheter för de anställda, både bostadshus och rena arbetarkaserner. Vid sekelskiftet 1900 hade bruket ett 70-tal anställda som arbetade i långa skift. Ugnarna tändes tidigt på våren och släcktes sent på hösten. Tillverkningen bestod nu av olika sorters murtegel, taktegel och flera specialprodukter.

Vykort från sekelskiftet 1900. Foto: Ur Christer Nielsens samlingar

Produktionen avspeglade sig i Gåvetorps egna gårdsmiljö, då man tidigt täckte alla ekonomibyggnader med tegelpannor, till och med de enklare uthusen. Det vanliga var annars tak av tjärbehandlad spån. Likaså kan man se hur tegel använts som dekorativt inslag i ekonomibyggnadernas fasader.

När socknens nya skolbyggnad uppfördes 1914, i utkanten av Lekaryd, skänktes allt tegel från Gåvetorp. Man var vid samma tid också med om att leverera stora mängder material till en av dåtidens största svenska tegelbyggnationer Stockholms stadshus. Det ritades 1909 av arkitekten Ragnar Östberg och när det stod färdigt 1923 hade det gått åt omkring åtta miljoner tegelstenar. Även i Växjö stad har bruket satt sina spår. Tegel från Gåvetorp användes till det nygotiska

Tegelbruket var länge dominant, både som arbetsgivare och som silhuett över nejden. Foto: Ur Norra Allbo hembygdsförenings samlingar

bostadshuset Argus 3, vid Södra järnvägsgatan, liksom till Emigrantinstitutets byggnad.

På Gåvetorp producerades vid den här tiden omkring 20 000 tegel per dag. Även om bruket länge var ett av södra Sveriges större tegelbruk fick man se sig utkonkurrerade efter andra världskriget. Lönsamheten minskade och verksamheten trappades ner, och på 1950-talet återstod ett 20-tal anställda. 1960 upphörde produktionen helt och företaget avvecklades. Marken såldes därefter till Gottåsa cementgjuteri som rev alla byggnader och uppförde en ny tegelindustri. Denna lades ner efter bara några år. Av de tidigare tegelbruksbyggnader som varit knutna till Gåvetorps gård finns idag inga spår kvar.

I muröppningen ligger en knappt synlig
bit kvar av brukets rälsdragnig.
Foto: Thomas Lissing

Byggnadsminnet Gåvetorp

Gåvetorps corps de logi står nära sjökanten, med entré mot gårdsplanens rondell, flankerad av två flyglar. De tre byggnaderna är reveterade i ljusgul kalkputs med vita lisener och deras mansardtak med valmade gavelspetsar är täckta med rött lertegel. Tillsammans ger de en bild av tidens gustavianska högre ståndarsarkitektur, översatt till landsortens något enklare förhållanden.

Ett par byggnader finns söder om bostadshusen, men det är framför allt norr om dem som gården växt fram. Flertalet byggnader är uppförda under perioden 1850-1880 och präglas av tidens stilblandningar. De dekorativt utförda fasaderna speglar också den lokala tillgången till sten och tegel.

Corps de logi

Huvudbyggnaden uppfördes under 1803 av änkefru Sofia Lovisa Mörner. Den beskrevs i ett brandförsäkringsprotokoll år 1817 som *i fullkomligt godt stånd, af godt timmer, nybyggt för 14 år sedan, uti en våning, jämte wind och 2 GafvelRum med Kackelugnar, samt 4 Contoir ofwanpå, 42 alnar Lång, 15 dito bred och 6 dito hög till Takresningen, samt inneholler, i nedre Wåningen, 1 Matsal, 1 Salon och 5 andre Bonings Rum, alla tapetserade, målade och försedde med goda och säkra Eldständer, samt 1 mindre Kammare, Garde de Robe, och Contoir.*

Omständigheterna kring nybyggnationen är inte kända, men troligt är att den tidigare bostaden var ålderdomlig och omodern. Kanske hade också det nyanlagda tegelbruket börjat

Biblioteket inreddes i nationalromantisk stil, här fotograferat omkring 1920. Foto: Ur Gåvetorps gårdsarkiv

ge tillräcklig ekonomisk avkastning för att tillåta investeringar i boendemiljön. Föregångaren stod enligt 1720 års karta på motsvarande plats och det är möjligt att det nya huset uppfördes på dess källare. Det byggdes av timmer på kraftig stenfot och reveterades strax därefter.

Ett nytt kök inrättades i den södra tillbyggnaden. Foto från omkring 1920. Foto: Ur Gåvetorps gårdsarkiv

Stenläggningen i förstugan utfördes under 1900-talets början. Det är därefter upptaget och omlagt 2012 med de ca 100 år gamla plattorna. Foto: Thomas Lissing

Kakelugn på bottenvåningen. Foto: Thomas Lissing

Alternativ ritning med mindre sidoutbyggnader. 1908 skissades på olika sätt att utöka mangårdsbyggnaden. Foto: Thomas Lissing

Fasadens ursprungliga färg var gul, men ersattes snart av en rosa nyans. Kring 1800-talets mitt blev mangård och flygelbyggnader vitputsade, med hörnkedjor i samma färg. När mangårdens tillbyggnader gjordes 1918 förenklades hörnkedjorna och slätputsades. Detta utseende hade byggnaderna fram till 1992 då fasaderna renoverades. Ett putsprov avslöjade vilka nyanser husen haft och man valde då att gå tillbaka till den ursprungliga gula färgen med vita lisener.

Under 1850-talet försågs entrén med en förstukvist i tidstypiskt ornamenterad schweizer-stil. 1891, då major Aaby Ericson tagit över gården, inreddes vindsvåningen till bostadsrum. Frontonen med lunettfönster ersattes då av en högre frontespis och mot sjön en längsgående vindskupa. På framsidan tillkom också de två mindre vindskuporna.

1909 revs den utsirade förstukvisten och en klassicerande veranda med släta kolonner och balkong uppfördes.

Takmålningens monogram och dekorationsmålning i biblioteket går i blått och gult. Foto:Thomas Lissing

Rummen äro delvis tapetserade med dyrbara tapeter samt dels dekorationsmålade skrevs det i brandförsäkringen samma år.

De båda utbyggnaderna på mangårdsbyggnadernas gavlar tillkom 1918. Grundläggningen bestod av kilad granit och i den södra bottenvåningen fanns mangelbod och skafferi. Ovanvåningen innehöll källskänkerum, skafferi med isskåp, jungfrukammare och flera förvaringsutrymmen. Här inreddes några år senare mangårdsbyggnadens kök. Den norra utbyggnadens källarvåning inreddes bland annat till arkiv och ovanpå den tillkom gårdens bibliotek. Detta rum försågs med parkettgolv, väggfasta bokhyllor och dekorativa målningar på väggar och innertak. Den platsbyggda inredningen i nationalromantisk stil uppmärksammas av byggnadsminnesförklaringen som särskilt värdefull och intressant.

Ytterdörrens gångjärn med drag av både jugend och art deco. Foto:Thomas Lissing

Flygelbyggnaderna

De två flygelbyggnaderna sägs vara byggda av timmer som avverkades 1777 på Kronobergshed, militärens blivande övningsfält. Troligtvis kom de på plats strax därefter och hade då sadeltak täckta med spån. 1813 lät Klas Erik Mörner renovera dem både in- och utvändigt. Fasaderna reveterades, takresningen gjordes om och de fick tegeltäckta mansardtak i stil med karaktärsbyggnaden. Den södra byggnaden inreddes med kök och fyra bostadsrum på bottenvåningen, medan den norra innehöll fyra rum och två förråd. Det kan ha varit vid denna renovering som flyglar och mangård fick sin rosa fasadfärg. 1904 byggdes den norra flygeln om till inspektorsbostad, varvid bottenvåningen utökades norrut. Fram till 1950-talet innehöll den också kontor för gården, tegelbruket och läkarmottagningen. Den södra flygelbyggnaden är med sin bevarade köksinredning och relativt oförändrade exteriör den byggnadshistoriskt mest intressanta av de två.

En delförstoring av Uno Angersteins akvarell från 1870 visar att flyglar och mangård redan då var vitputsade med hörnkedjor i samma nyans. Foto: Thomas Lissing

Köket i södra flygelbyggnaden. Teglet kring vedspisen är funnet i förråd och i en skrothög i närheten. Detta tegel lades in vid en renovering 2001. Foto: Thomas Lissing

1909 byttes snickargjädjen på huvudbyggnadens entré mot klassicerande kolonner. Foto: Thomas Lissing

Flyglarnas entrépartier har en klar förankring i allmogens arkitektur. Foto: Thomas Lissing

Norra flygeln byggdes ut 1904. Foto:Thomas Lissing

Gåvetorps södra flygel.
Foto:Thomas Lissing

Orangeriet

Orangeriet strax norr om gårdens corps de logi var en av de första byggnaderna Uno Angerstein lät uppföra. Hans egenhändigt gjorda ritningar till huset är daterade 1855 och troligtvis inleddes byggnationen strax därefter. Att ha ett eget orangeri på gården var en tydlig statussymbol samtidigt som det kunde ge hushållet tillgång till mer exotiska grödor. I växthusdelen finns ännu vinstockar som skulle kunna vara planterade så tidigt som på 1850-talet.

Huset ligger något på snedden i förhållande till gårdens övriga bebyggelse, som konsekvent är orienterad i väst-östlig eller nord-sydlig riktning. Det kan kanske förklaras med önskemål kring ljusförhållanden. Den infartsväg som nu löper parallellt med orangeriets gavel har tillkommit senare.

Troligtvis önskade sig Angerstein en ännu större anläggning eftersom han också gjorde upp ritningar till ett mer omfattande orangeri. Det blev dock den mer modesta varianten som byggdes, med uppvärmd längsgående växthusdel åt sydsydost och innanför de putsade tegelväggarna förrådsutrymmen, en ateljé och ett trädgårdsmästarrum. Själva växthusets längd har på senare år kortats och resten av byggnaden omändrats till privatbostad. De ursprungliga dekorativa snickerierna har antingen tagits bort eller förenklats med tiden.

Under 1900-talets första år byggdes ett separat växthus i vinkel mot orangeriet, på dess sydöstra sida. Det utökades snart med ytterligare tre växthuslängor åt öster och glastäckta odlingsbänkar söderut. Växthuset arrenderades länge ut till grönsaksodling för den lokala marknaden. Där odlades också vindruvor som skicka-

des till Stockholm med tåget. Dessa tillbyggnader revs senare under 1900-talet, men grundmuren till växthuset finns ännu kvar.

Angersteins ritning till orangeri. Foto: Thomas Lissing

Orangeriet hyser fortfarande gamla vinrankor.
Foto: Thomas Lissing

Den längsgående växthusdelen har decimerats under 1900-talets senare del för att få in ljus i bostaden. Foto: Thomas Lissing

Växthus och drivbänkar på 1910-talet.
Foto: Ur Christer Nielsens fotosamling

Potatiskällaren

Potatiskällaren utmärker sig med sin gedigna konstruktion och märkliga stilblandning. Övre planets iögonenfallande rosettfönster omgivet av fyrklöverformade djupreliefer för tankarna till utsirade gotiska katedraler. Bottenvåningens höga stenmur och kullerstensinramade port är däremot desto mer grovhuggna i sitt formspråk. Den senare var förmodligen tänkt att samspeja med den omgivande engelska parkens ideal, där fascinationen för medeltida ruiner ofta kom till rent fysiska uttryck. Porten på den västra sidan av potatiskällaren är också historiserande i sin utformning, med både romanska och gotiska drag.

Huset finns med på 1860 års plankarta över gården och

Ritningen till gårdens potatiskällare överensstämmer nästan helt med den färdiga byggnaden. Foto:Thomas Lissing

Den romansk-gotiskt inspirerade porten leder in till det nuvarande vagnsmuseet. Foto:Thomas Lissing

uppfördes troligtvis kring 1857. Det ligger delvis inbyggt i en naturlig kulle, där källarvåningen kunde hållas sval av den omgivande jorden för långvarig rotfruktsförvaring.

1968 inrättades ett vagnmuseum på vindsvåningen.

Där står idag ett tjugotal av de olika vagnar och slädar som använts på Gåvetorp, från 1800-talets andra hälft och framåt.

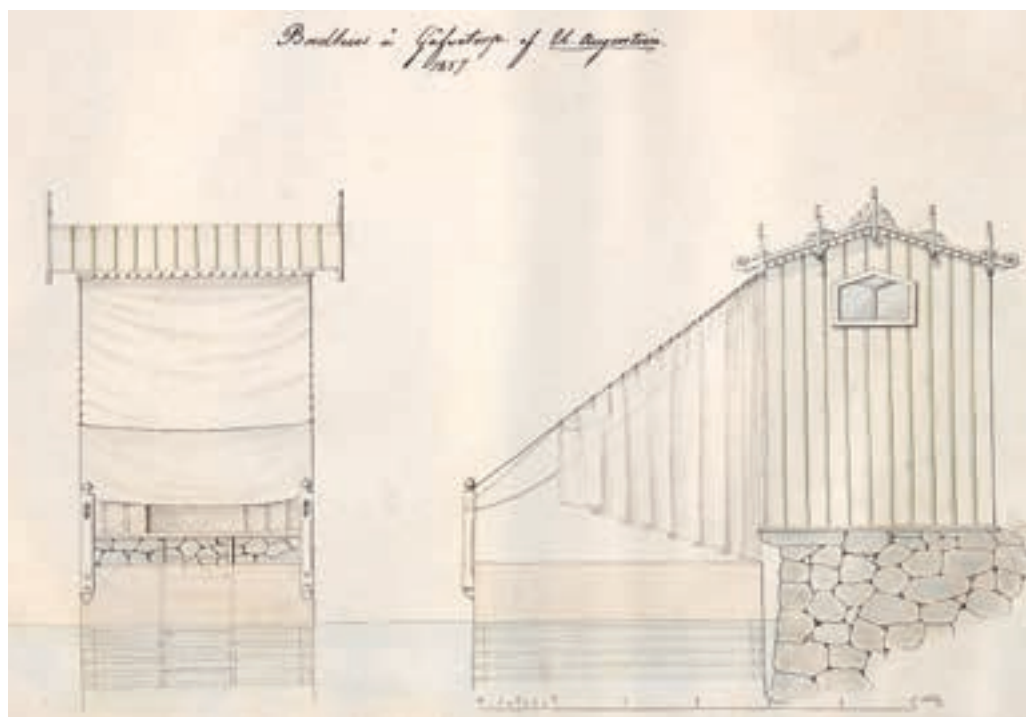
Potatiskällaren står i norra delen
av den tidigare engelska parken.
Foto: Thomas Lissing

Badhuset

De rätvinkliga stödmurar av gråsten som utgör herrgårdens avgränsning mot Dansjön lär enligt lokal tradition ha uppförts av ryska krigsfångar under 1700-talet. De är åtminstone uppförda före Angersteins tillträde 1833. På 1860 års plankarta över gården kan man tydligt se den geometriska form stenläggningen hade från början. Där syns också en liten byggnad i sjökanten, precis i en av stenläggningens vinklar.

Det är gårdens badhus, en fint ornamenterad paviljong målad i vitt och grönt.

Angerstein gjorde 1857 upp ritningen till badhuset, som kan ha uppförts samma år. På ritningen kompletterade han för säkerhets skull fasaden med en heltäckande tygmarkis, så att han helt ostört skulle kunna kliva i vattnet.

Även små byggnader såsom badhuset ritades omsorgsfullt av Angerstein.

Foto: Thomas Lissing

Från gården syns badhuset knappt.
Foto: Thomas Lissing

Badhuset placerades i linje med stensättningarna i sjökanten. Foto: Thomas Lissing

Mejeriet

Den breda byggnaden intill sjökanten uppfördes enligt brand-syneprotokoll 1858 som *brygg- och brännhus med drängstuga*. Övervåningen bestod då av en korridor, tre salar och fem rum av olika storlek. Troligtvis var dessa bostadsrum åt både lantbruksskolans elever och gårdens anställda. I bottenvåningen fanns ett kök med bakugn och en mindre drängstuga.

Byggnaden uppfördes med bottenvåningen helt i natursten, övervåningen av timmer och taket täckt med tegel, allt till en kostnad av 6242 kronor. På 1880-talet ändrades rumsindelningen på övervåningen till sex rum, varav fyra med kök. Från och med då kallades byggnaden istället för mejeriet, och troligtvis hade bottenvåningen omändrats för denna verksamhet. 1904 gjordes övervåningen om till arbetarbostad för anställda vid gården och tegelbruket och ändrades till fem lägenheter om ett rum och kök. På 1910-talet försågs huset

Mejeriet och delar av gårdens arbetskraft, fotograferade vid sekel-skiftet 1900. Foto: Ur Norra Allbo hembygdsförenings samlingar

Detalj från mejeriets bottenvåning. Foto: Thomas Lissing

med en öppen veranda och troligtvis var det vid samma tid som fasaden målades gul. Huset beskrevs i slutet av 1920-talet av stataren Sven Adolf Svensson, en av alla de som bott i huset, som liknande *en jättebit riktigt härsket bondsmör*.

Mejeriet och arbetarbostaden gick ett tag under namnet *Gula färán*, men har senare under 1900-talet rödfärgats. Det har sedan dess också omändrats ytterligare invändigt och brukas idag som privatbostad.

Det tidigare mejeriet används numera som permanentbostad. Foto: Thomas Lissing

Stenladugårdens fasader. Foto: Thomas Lissing

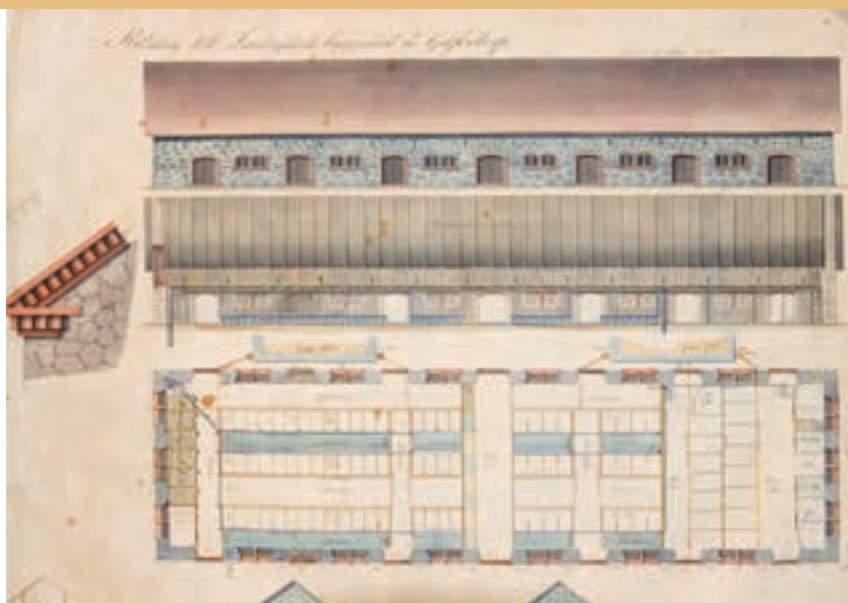
Stenladugården

Behovet av en ny ladugård blev akut när den gamla hindrade de framryckande järnvägsarbetena. Så sent som 1860 stod de tidigare byggnaderna kvar framför mangården, och redan året efter hade den nya ladugården rests. Trots den korta tidsfristen blev den nya ladugården välbyggd och gediget utförd av rejäla gråstensblock. Dessutom såg Angerstein till att göra den estetiskt tilltalande med omfattningar av tegel kring portar och fönsteröppningar. Enligt ritningen hade han också tänkt sig en gesims av snedställt tegel som skulle bidra till byggnadens skönhet, men den slopades senare vid byggnationen. Däremot utfördes planenligt hans gavelrösten i korsvirke med fyllning av tegel.

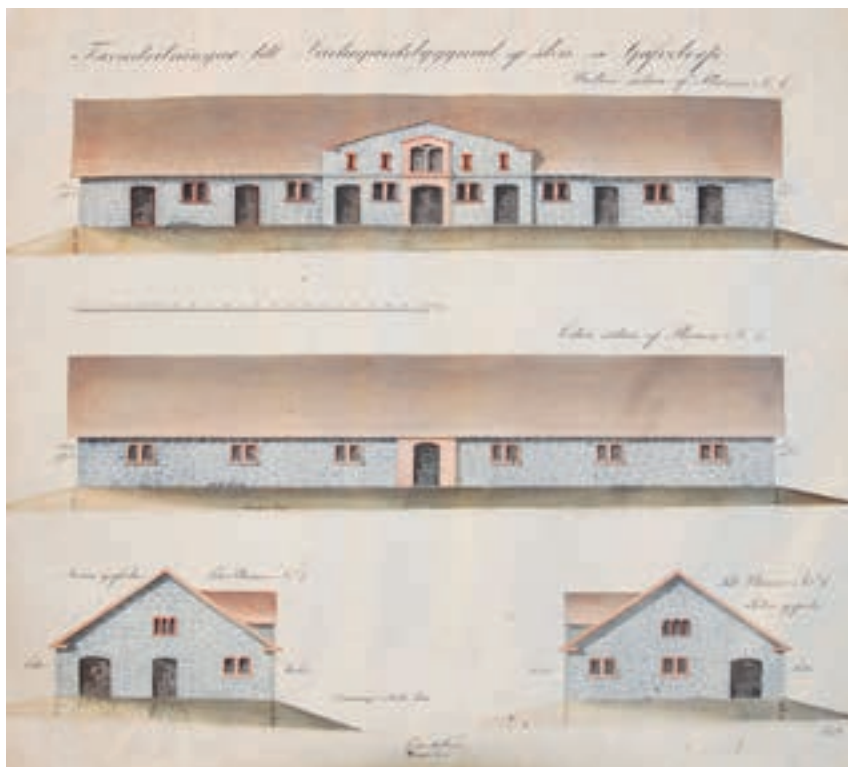
Enligt originalritningen inreddes ladugården med 51 bås för kor, 24 bås för oxar och 15 stallboxar för hästar.

Fönsterparti av stenladugården. Foto: Thomas Lissing

Ritning till stenladugårdens fasad och interiör.
Foto: Thomas Lissing

Dekorative tegelomfattningar i en mur av stora
stenblock. Foto: Thomas Lissing

Sädesmagasinet ger ett bastant intryck.
Foto: Thomas Lissing

Sädesmagasinet

På sädesmagasinet, som uppfördes 1864, kunde den dekorativa tegelgesimsen, som inte blev av på ladugården, förverkligas. Magasinet byggdes precis som ladugården i kraftig gråsten, med gavelrösten i korsvirke och tegel. Brandförsäkringsverkets protokoll beskrev det samma år som det stod färdigt:

En Magasinsbyggnad af gråsten i utmärkt godt stånd med egna väggar å alla sidor, uppfördt år 1864 i 3ne våningar. Gesims av tegel, taket täckt med impregnerad hyvlad spån.

Första våningen inredd till materialbod, andra och tredje till spannmålsmagasin, vardera med tio fönstergluggar med luckor.

Magasinet är en bastant byggnad som med de små fönstergluggarna påminner om medeltida försvarsanläggningar. Varken dessa eller bottenvåningens större fönster försågs med några dekorerande omfattningar, så gesimsen bidrog till att lätta upp det annars ganska tunga uttrycket. Taket täcktes om med tegelpannor några år efter byggnationen.

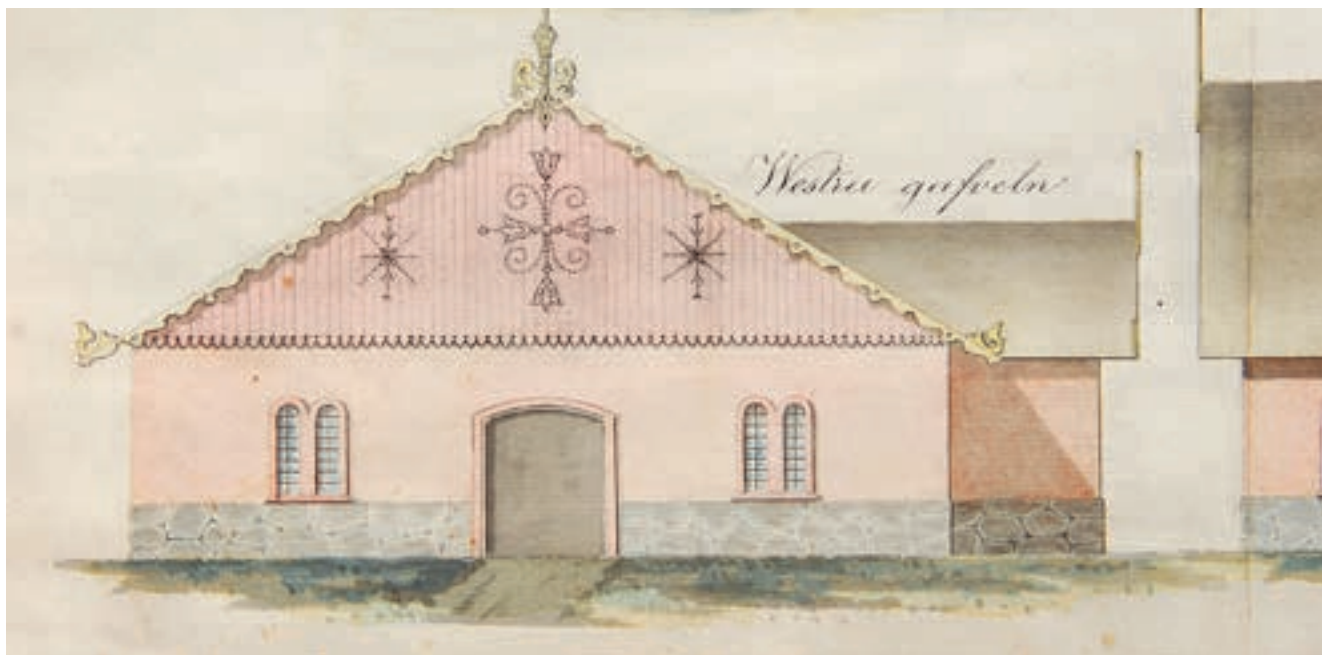
Omsorgsfullt utförd fris av tegelpå ladugården. Foto:Thomas Lissing

Loglängan

1865 stod loglängan söder om ladugården färdig. De första ritningsförslagen visar en byggnad av korsvirke med tegelfyllningar, men den kom istället att uppföras helt i trä med fasad av stående panel. Den restes av timmer på kraftig stenför och sammanbyggdes på den södra sidan med ett vandringshus för tröskverk. Även om konstruktionen var enklare jämfört med de tidigare stenbyggnaderna, lades mycket omsorg på utformningen, och byggnaderna beskrevs i samtida protokoll som

uppförde i wacker stil med ornamenten och prydnader. Totalkostnaden inklusive tröskverk blev 6737 kronor. Taket var enligt samma text täckt med *vitriolinkokade stickor*, men blev snart även detta omlagt med tegel.

1876 övergavs hästvandringen och en ångdriven lokomobil installerades. Den placerades i ett eget skjul på gårdsplanen mitt emellan ladugården och loglängan. Så sent som vid början av 1920-talet var lokomobilen fortfarande i drift.

Loglängan uppfördes av timmer men ritades först i tegel. Foto: Thomas Lissing

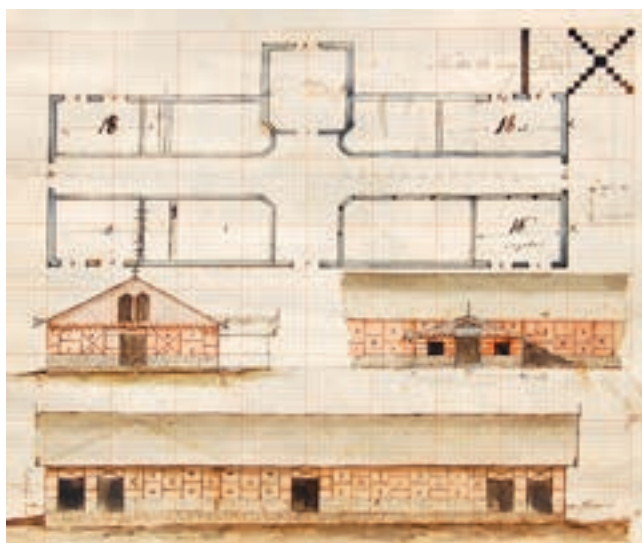
Portar på loggängans norra sida. Foto:Thomas Lissing

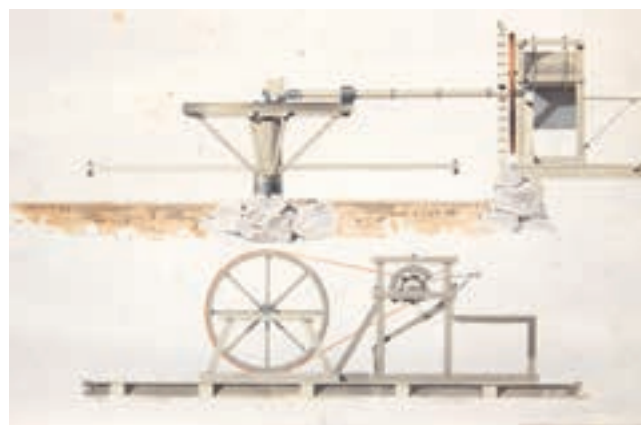
Små detaljer gav stor dekorativ verkan. Foto:Thomas Lissing

Till höger den del av byggnaden som tidigare inrymde tröskverkets hästvandring. Foto:Thomas Lissing

En alternativ version av loglängan, med korsvirke och tegel.
Foto:Thomas Lissing

Angerstein ritade även tekniska konstruktioner, som hästvandringen till tröskverket. Foto:Thomas Lissing

Den byggnadsminnesmärkta delen av svinhuset.

Foto: Thomas Lissing

Svinhuset

Den södra delen av svinhusbyggnaden ingår i byggnadsminnesförklaringen. Den uppfördes norr om magasinet år 1874, helt i tegel på stenfot. Gavelröstena utfördes i korsvirke med tegelfyllning och taket var till en början täckt med spån. Svinhuset uppfördes fyra år efter att Angerstein lämnat över till bröderna Ehrenstråhle, vilket främst märks på den mer pragmatiska utformningen. Rent dekorativa element i exteriören saknas nästan helt.

Tillbyggnaden, då byggnadskroppen förlängdes norrut, tillkom under början av 1970-talet.

Svinhusets tegelväggar har ett hantverksmässigt levande uttryck.

Foto: Thomas Lissing

Den lilla smedjan intill mejeriet uppfördes efter 1921, kanske i samband med stuteriets start några år senare. Foto: Thomas Lissing

Smedja

Smedjan intill det gamla mejeriet uppfördes ovanpå en cementgjuten grund, av tegelväggar som sedan reveterades.

Redan år 1860 hade gårdens första husbehovssmedja uppförts. Den byggdes av *korsvirke med tak af tegel på brädbotten*, längst ut på udden ett par hundra meter norr om gården. Bottenvåningen var inredd till smedja och slöjdbod. Byggnaden revs någon gång under första hälften av 1900-

talet, troligtvis i samband med att den modernare smedjan uppfördes närmare gården. Det är osäkert när den nya smedjan kom till, men troligen skedde det i anslutning till att stuteriverksamheten inleddes 1926, eller strax därefter. Då behövdes nära tillgång till en smedja för att kunna sko alla hästar.

Det före detta värdshuset blev grindstuga
och arbetarbostad. Byggnaden har
även varit Tegelmästarebostad.
Foto: Thomas Lissing

Före detta värdshuset

Det finns inga närmare uppgifter om hur gammalt det före detta värdshuset är eller var det tidigare stod. Det flyttades år 1850 från sin plats i mangårdsbyggnadens närhet, enligt 1860 års brandsyneprotokoll *1600 fot i öster från densamme invid nya vägen*. Huset timrades upp helt i oförändrat skick men reveterades strax därefter och fick rollen som gårdens grindstuga. Så småningom övergick funktionen till arbetarbostad

Grindstugan flyttades till sin plats vid dåvarande tegelbruket år 1850. Foto: Thomas Lissing

och vid sekelskiftet 1900 gick den under benämningen *tegelmästarens bostad*. Vid samma tid tillkom också den intilliggande vedboden och strax därefter ytterligare en grindstuga, torpet Rundelen på andra sidan vägen.

Grindstugan, eller före detta värdshuset, är formellt sett ett separat byggnadsminne men är genom sin historia nära knuten till Gåvetorps gård.

Statare och torpare

*Naturskönt vid en insjöstrand
ett ståtligt herrgårdshus.
Det strålar natten lång ibland
i festlig glans och ljus.*

*Men därifrån en liten bit
ett stathus grått och glömt.
Alls ingen gäst som kommit dit
dess skönhet än berömt.*

Stroferna ur diktsamlingen *En statares visor* är skrivna av Sven Adolf Svensson, som under åren 1928-1941 gjorde tjänst på Gåvetorp. De belyser den stora klasskillnad som ofta var verklighet på landsbygdens större gårdar, såväl som på andra håll i samhället. En historisk skildring av herrgårdsmiljöer blir ofta en berättelse om välbärgade ägare, förnäma släkter och prominenta gäster. Bakom den vackra fasaden och de framgångsrika verksamheterna fanns också en stor mängd arbetare, som inte syns lika väl i historieskrivningen. Människor som ofta arbetade hårt och levde under knappa förhållanden. Med all sannolikhet har det funnits många generationer av mer eller mindre avlönade arbetare och deras familjer under Gåvetorp, men före sekelskiftet 1900 är de så gott som osynliga i litteraturen. Den verklighet som berättas är istället ägarnas; de som driver lantbruket, lever med parkettgolv och kristallkronor i mangården, utvecklar den långsiktiga verksamheten och låter uppföra nya byggnader för gårdens drift.

På samma översiktliga sätt skildras Gåvetorp i litteraturen under släktena Trolle, Sparre, Mörner och Angerstein. Att det är sällsynt med arbetarnas egna berättelser beror förstås på att det fanns få lantbrukare, även efter folkskolans införande 1842, som kunde uttrycka sig i skrift. Det dagliga slitet ansågs inte sällan som ointressant att skildra och även om det ibland gjordes, fanns inte samma resurser som hos de välbärgade att bevara eller nå ut med informationen. Därför är antalet förstahandsberättelser om statarlivet i Sverige relativt litet.

Sven Adolf Svensson (1885-1972) hör till undantagen. Han föddes i halländska Tvååker och förde ett kringflackande liv som statare. Han lärde sig läsa tidigt och som ung drömde han om att studera, men till det fanns inga pengar. Till Gåvetorp kom han vid 43 års ålder med hustrun Elin och fem barn och stannade i tretton år; den längsta period han tillbringat på en enskild arbetsplats. Han hade trots sin hårda tillvaro ett ständigt behov av att skildra sin verklighet och beskrev den både i prosa och på vers. Han satt ofta på lediga stunder på någon av gårdens gårdsgårdar, iförd slokhatt och med en bunt grovt papper i knät. Han tog sig pseudonymen Sven Vallare efter sin tidigare karriär som vallpojke och fick 1943 sin självbiografiska diktsamling *En statares visor* utgiven.

Sven, som arbetat på flera större lantbruk, beskrev Gåvetorp mestadels i positiva ordalag. Han tyckte *där var bra ordning med avlöning och sådant*. Major Aaby Ericsson hade gått bort några år tidigare men änkan Anna var *praktisk och full av verksamhetslust*.

Vid 1900-talets början var lantbruket högst levande och sysselsatte ett flertal anställda. Foto: Ur Norra Allbo hembygdsförenings samlingar

Svens arbete bestod främst av att ta hand om ett 40-tal kor. De skulle maskinmjölkas när de stod i ladugården och handmjölkas när de var ute. De skulle också vallas ut på betesmarkerna. Han skulle egentligen arbeta tillsammans med rättaren, men eftersom denna hade drygt hundra får att själv ta hand om fick han inte mycket hjälp.

Som statare tjänade Sven 900 kronor per år, vilket var något högre än genomsnittet för landet. Förutom kontantlönen hade statarna naturaförmåner, bland annat 1000 kilo brödsäd per år, och egna trädgårdsland att odla grönsaker i. Dessutom fanns möjlighet att köpa upp till 100 kilo fläsk till halva butikspriset.

Statarna var anställda på ettårskontrakt från första november till sista oktober nästkommande år. Sista veckan i

oktober kallades slankveckan och då kunde de flytta om de ville. Ofta gjorde de det på grund av usla arbets- och bostadsvillkor, men Sven och Elin blev kvar ända till 1941. Att de då valde att flytta vidare sades bero på att lantbruket togs över av en arrendator.

Enligt Svens egna ord betraktade många statare i början av 1900-talet sin tillvaro som en slags övergångsperiod. De trodde arbetssituationen var tillfällig och drömde om lyckan i det egna torpet eller om studier till något högre yrke. Men de flesta blev kvar i statarlivet utan ekonomiska möjligheter att ta sig vidare, särskilt när de blivit äldre och hunnit skaffa barn. På Gåvetorp hade Sven och hans familj en förhållandevis dräglig statartillvaro.

Hökarydslund uppfördes 1892 av virke från gården Hökaryd. Foto: Thomas Lissing

Torpet Nederåsen fanns redan vid 1700-talets mitt och när landsvägen anlades på 1850-talet uppfördes ett nytt bostadshus närmare denna. Foto: Thomas Lissing

Runt Gåvetorp finns ett antal torp utspridda, som alla mer eller mindre varit knutna till gården. Torparna arrenderade sina boställen och betalade från början i dagsverken och senare med kontanta summor. Deras tillvaro var något friare än de anställda statarnas, men minst lika arbetsam.

Växjöjournalisten Kjell Jansson (1947-2005) växte upp i Gåvetorp och beskrev barndomen i sin självbiografiska *Klassresan som inte blev av*:

På herrgården residerar familjen Aaby-Ericsson. Doktorn och doktorinnan samt deras söner med familjer. Gustaf har nu tagit över tegelbruket. Curt svarar för skogen och gården. All mark, alla byggnader i Gåvetorp är deras. Alla som bor i Gåvetorp arbetar också åt Aaby-Ericssons. Något annat är inte tänkbart.--- Vi bodde de första åren på Hökarydslund, ett litet ställe en kilometer upp i skogen. Vi hade inte elektriskt, men vi hade höns och gris. När brunnen sinade fick vatten hämtas från en källa i skogen.

Torpet Hökarydslund ligger strax norr om platsen för tegelbruket, där Kjells far arbetade. Huset uppfördes 1892 av änkan Stina Caisa Samuelsdotter och hennes två döttrar Kristina och Sofia, med timmer från den övergivna gården Hökaryd strax intill. Det sägs att de själva rev huset och bar allt virke till den nya platsen ett hundratal meter därifrån. Dottern Sofia, kallad Fia, bodde länge kvar själv i torpet och blev med tiden en känd profil i trakten.

Det äldre bostället, Hökaryd, finns omnämnt i skriftliga källor redan 1498 och var förmodligen en gård av viss betydelse. I markerna intill finns platser med namn som Tempelkullen och Klockekärr. Där sägs ha stått en kyrka för länge sedan, som möjligtvis kan ha varit Hökaryds gårdskapell. I kärret sägs också kyrkklockorna ha sänkts för att hindra danskarna från att stjäla dem. Efter det återfanns de aldrig.

Förutom Hökarydslund ligger torpen Sillvik, Svenstorp, Överåsen, Nederåsen och Norrås längs vägen mot Härlöv nordost om Gåvetorps gård. Längs landsvägen söderut ligger Björkelund och Hultmanstorp. Sillvik hör tillsammans med

det tidigare Hökaryd till de äldsta och de är båda avbildade på 1685 års karta. Några har tillkommit under 1700-talet och ytterligare några vid slutet av 1800-talet. De senaste byggdes i samband med att tegelbrukets verksamhet expanderade på 1890-talet. I brukets närhet uppfördes då också flera utpräglade arbetarbostäder, varav en innehöll en handelsbod.

Redan när tegelbruket anlades 1796 flyttade arbetskraften också in i arrendetorpen. Så var det till exempel i Sillvik, dit Jöns Andersson och hans fru Marta kom omkring år 1800. Ett flertal av de efterföljande torparfamiljerna på Gåvetorp hade också arbete på bruket samtidigt som de skötte sitt eget lantbruk. Arrendet skilde sig åt mellan de olika torpen, beroende på husens storlek och markens beskaffenhet. På Nederåsen tog Johan August och Ida Katarina Nilsson över år 1879, och enligt sitt kontrakt skulle de betala:

3 1/2 dagsverken per vecka
40 kvinnodagsverken per år
20 barndagsverken per år
12 extra mansdagsverken i slätter och skörd
16 kannor rensade lingon (ca 50 liter)

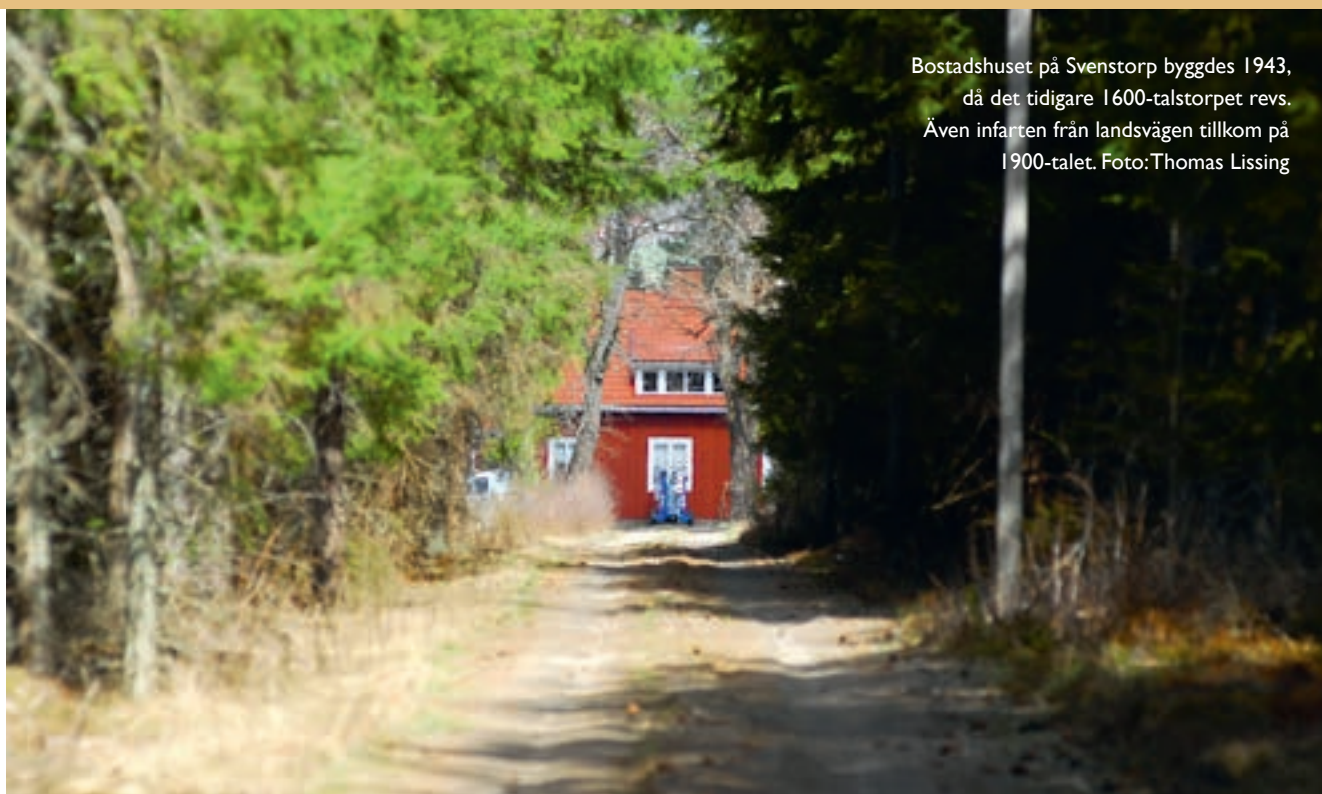
För varje generation förbättrades förhållandena på torpen något. Husen reparerades, nya odlingsmarker röjdes och mängder av sten rensades undan. Arrendatorerna bidrog till att hålla landskapet öppet med sina odlingar och betesmarker. Henry Tillström (1927-2007) växte upp på Norrås på 1930-talet:

Husen på Överåsen flyttades troligen till sin nuvarande plats på 1850-talet. Torpet nämns första gången i husförhörlängder vid början av 1700-talet. Foto: Anders Öberg

Huset var dragigt och trångt. I trädgården fanns 10 äppelträd, ett päronträd, ett plummonträd och flera körsbärsträd. Det fanns också en risig krusbärsbuske. Vi ökade sedan på genom att ympa vildaplar i ängarna och plantera mycket jordgubbar och hallon. --- Mycket av mjölken separerade vi och vi kärnade smör som vi bytte mot varor i affären.

Kring mitten av 1900-talet flyttade de sista av Gåvetorps arrendatorer från sina torp. Boningshusen har därefter underhållits och hyrts ut säsongvis som fritidshus eller till permanentboende. Med arrendatorerna försvann också de småskaliga odlingarna och istället växte nya skogsplanteringar upp i området. Men omgivningarna kring torpen hålls fortfarande

Bostadshuset på Svenstorp byggdes 1943, då det tidigare 1600-talstorpet revs. Även infarten från landsvägen tillkom på 1900-talet. Foto: Thomas Lissing

öppna och husen har moderniserats allt eftersom. Uthyrningen har sedan riktat in sig även på företag och turister.

De två stormarna Gudrun och Per, 2005 och 2007, kom också att påverka skogen och miljön kring torpen. Stora delar av beståndet föll och stormvindarna lämnade ett fullständigt skövlat landskap efter sig. En vecka efter stormen Gudrun kom riksdagskvinnan och Centerpartets ledare Maud Olofsson på besök till Kronobergs län för att inspektera skadorna. Hon intervjuades av det samlade pressuppbådet just utanför torpet Hökarydslund i Gåvetorp och var synligt berörd av det inträffade. Det krävdes därefter ett omfattande röjningsarbete precis som på så många andra drabbade platser runt om i södra Sverige. Den förlorade skogen har sedan återplanterats med både löv och barrträd, men fortfarande har landskapet en annan prägel än det haft på flera år. Åsens täta skog har delvis ersatts

av milsvid utsikt över landskapet. Arealen åker är 37 ha, vilket i förhållande till ekonomibyggnadernas storlek är en liten andel.

Torpen som legat under Gåvetorp ingår inte i byggnadsminnesförklaringen. De ingår dock i kulturmiljön av riksintresse. De utgör en viktig del i landskapet och den historiska kontexten, och visar mycket påtagligt på skillnaderna mellan olika samhällsklassers levnadsvillkor.

*Vackra bygd med skogar, sjöar,
stilla vikar, gröna öar,
diktares och skalders hem!
Röda stugor, undangömda,
en gång sedda, aldrig glömda,
den som ägde en av dem.*
(Sven Vallare, 1943)

Ägarlängd

1470 (före)	Håkan Persson på Dansjö	1810	Ulrika Sofia Sprengtporten (dotter till Johan och Sofia Lovisa) med Carl de Geer
1471 (omkr.)	Arvid Trolle		
1555 (före)	Ture Arvidsson Trolle (son till Arvid) med Malin Gyllenstierna	1811	Klas Erik Mörner (son till Carl Gustaf och Sofia Elisabeth)
1555 (efter)	Malin Gyllenstierna (änka)	1833	Uno Angerstein med Eva Karolina Leander
1584	Margareta Trolle (dotter till Ture och Malin)	1870	Richard Ehrenstråhle (måg till Uno och Eva Karolina) med brodern Carl
1600 (omkr.)	Elisabet Sparre (syster till Margareta) med Gabriel Sparre	1880	Richard Ehrenstråhle med Ada Ingeborg Angerstein (dotter till Uno och Eva Karolina)
1601	Elisabet Sparre (änka)		
1610 (omkr.)	Anna Trolle de Mornay (syster till Margareta)	1882	Aaby Ericsson med Anna Hay
1617 (omkr.)	Kerstin Åkesdotter Bååt (systerdotter till Anna) med Bengt Jöransson Sparre af Rossvik	1921	Anna Aaby Ericsson (änka)
1639 (omkr.)	Magdalena Sparre af Rossvik (dotter till Bengt och Karin) med Harald Stake	1943	Arvid Aaby-Ericsson (son till Aaby och Anna) med Elisabeth von Platen
1678	Johan Stake (Magdalenas och Haralds son) med Helena Sofia Hård af Segerstad	1956	Curt Aaby-Ericsson (son till Arvid och Elisabeth) med Elisabeth Rudelius
1719	Mårten Cronstierna med Margareta Elisabet von Sturtz	1973-1976	Sterbhus
1723	Elof Steuch med Anna Christina Juul	1976-	Marie Aaby-Ericsson (dotter till Curt) med Anders Öberg
1766 (omkr.)	Sofia Elisabeth Steuch (dotter till Elof och Anna) med Carl Gustaf Mörner		
1793	Carl Stellan Mörner (son till Carl Gustaf och Sofia Elisabeth) med Eva Carolina Leijonhufvud		
1793	Sofia Lovisa Mörner (dotter till Carl Gustaf och Sofia Elisabeth) med Johan Vilhelm Sprengtporten		
1795	Sofia Lovisa Mörner (änka)		

Bröderna Richard och Carl Ehrensträhle på var sida om sin far.
Foto: Ur Gävetorps gårdsarkiv

Marie Aaby-Ericsson och Anders Öberg, nuvarande ägare till Gävetorps gård. Foto: Thomas Lissing

Anna Hay, änka efter major Aaby Ericsson. Foto: Ur Norra Allbo hembygdsförenings samlingar

Curt Aaby-Ericsson med sina syskon Anna och Gustaf. Fotografiet är troligen taget på 1930-talet av Mimmi Nilsson. Foto: Förvaras i Kulturarvscentrum Småland - Kulturparken Småland AB.

Kronolog

1470	Gåvetorp skiljs från Dansjö.	1860 (omkr)	Västra och östra ladugårdslängan framför corps de logi rivs.
1590-tal	Gåvetorp blir sätesgård och slås ihop med Eknaholm.	1860	Husbehovssmedja uppförs på udden norr om gården.
1640-tal	Gåvetorp skiljs från Eknaholm.	1861	Nya tegelbruksbyggnader uppförs, bland annat ringugn.
1679	Corps de logi består av två byggnader med tillhörande ekonomibyggnader.	1861	Stenladugården uppförs.
1683	Gården är enligt intyg väl bebyggd och brukas med husbondens egen boskapsbesättning.	1864	Stambanan dras över Gåvetorps ägor.
1777	Timmer till flygelbyggnader hämtas från Kronobergshed.	1864	Magasinet uppförs.
1796	Tegelbruket börjar anläggas.	1865	Loglängan uppförs med tillbyggt vandringshus för tröskverk.
1803	Nuvarande corps de logi uppförs.	1868	Mejeri och brygghus uppförs på gården.
1811	Gåvetorp skiljs från Gemmatorp och därefter från ytterligare hemman.	1872	Vedbod uppförs 20 fot från magasinet.
1813	Flygelbyggnaderna omändras utvändigt såväl som invändigt.	1874	Ytterligare tegelbruksbyggnader uppförs 3000 fot öster om gården.
1817	Corps de logi i gott skick enligt brandsyneprotokoll.	1874	Ett mindre svinhus uppförs 120 fot från stenladugården. Badstuga uppförs 216 fot från tegelbrukets ugn.
1850	F d vårdshuset flyttas från gården till sin nuvarande plats och reveteras för att bli tegelmästarbostad.	1876	Lokomobil ansluts till gårdens tröskverk.
1851	Tegelbruket nära gården rivs och nytt bruk uppförs 1800 fot österut.	1877	Gåvetorp får egen hållplats vid järnvägen.
1850-tal	Orangeri uppförs 200 fot från brygghuset.	1886	Gåvetorps järnvägsstation invigs.
1850-tal	Potatiskällaren uppförs.	1891	Corps de logi får frontespis och inredd övervåning. Smedjan byggs om.
1857	Kronobergs lantbruksskola förläggs till Gåvetorp.	1892	Tröskverkets lokomobil flyttas till separat byggnad mitt på gårdsplanen. Vedbod uppförs vid orangeriet.
1858	Brygg- och brännhus med drängstuga uppförs.	1892	Tegellada uppförs invid vägen förbi bruket.
		1893	Kvadratisk tegelugn uppförs väster om bruket.

1894	Lokomobil i separat byggnad ansluts till tegelbruket. Tre nya torklador uppförs.	1919	Nya stathuset uppförs vid gården, på andra sidan järnvägen.
1897	Ringugn uppförs vid tegelbruket.	1926	Stuteri inrättas på Gåvetorp.
1899	Tegelbruket omgestaltas med rivningar och ett flertal nya byggnader, bland annat arbetarbostad med handelsbod på bottenvåningen. Hultmantorp uppförs vid landsvägen söderut.	1933 (före)	Vattenkvarnen vid Åäng nedmonteras.
		1933	Järnvägen förbi Gåvetorp elektrifieras.
		1940 (omkr)	Lantbruket överläts på arrendator.
		1947	Corps de logi renoveras och moderniseras.
1900	Brukets lokomobilhus byggs om till arbetarkasern. Arbetarbostaden förses med tegeltak.	1952	Poststationen upphör.
1900	Svinhuset rivs och ersätts av mindre ekonomibyggnad.	1953	Stuteriverksamheten upphör.
		1953	Stambanan byggs ut till dubbelspår.
1902	Stort växthus byggs i vinkel mot orangeriet. Nytt sågverk vid Åäng uppförs.	1950-tal	Järnvägsstationen dras in och ersätts av en väntkur på perrongen. Stationshuset köps av Curt Aaby-Ericsson och monteras ned.
1904	Norra flygeln byggs till på norra långsidan och inreds till inspektorsbostad.	1960	Tegelbruket läggs ner och marken säljs till Gottåsa cementgjuteri. Arbetarbostaden Villan rivs.
1904	Gåvetorps stationshus uppförs.		
1906	Arbetarkasernen byggs om till bostadshus och går sedan under namnet Villan.	1968	Hållplatsen vid järnvägen dras in.
1908	Växthuset byggs till med tre utskjutande växthus.	1968	Vagnsmuseum inrättas på potatiskällarens vind.
1909	Corps de logi förses med veranda och balkong samt köksförstuvist.	1992	Corps de logi och flygelbyggnader putsas om i gul kulör.
1911	Dansjö knyts genom köp till Gåvetorp. Jägarbostad uppförs i skogen nordväst om tegelbruket.	1999	Gåvetorps herrgård och grindstuga förklaras som byggnadsminnen.
1913	Gåvetorp får poststation i stationshuset.		
1918	Corps de logi byggs till med kök och bibliotek vid gavlarna.		

BESLUT
Datum
1999-12-22

1(9)
Ärendenummer
221-8272-91

Marie Aaby-Ericsson
Gåvetorp gård
342 92 ALVESTA

OPh
Dag. kv. nr 1

Anders Öberg
Gåvetorp gård
342 92 ALVESTA

Dag. kv. nr 2

**Byggnadsminnesförklaring av Gåvetorps herrgård, Gåvetorp 6:1,
Lekaryds socken, Alvesta kommun**

BESLUT

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1 § lagen (1988:950) om kulturminnen Gåvetorps herrgård med tillhörande byggnader för byggnadsminne.

Länsstyrelsen meddelar enligt 3 kap 2 § samma lag att följande skyddsföreskrifter skall gälla:

1. Byggnader numrerade 1-7 på bifogad karta får inte rivas, flyttas eller till sin exteriör byggas om eller förändras. Ingrepp får inte göras i stommen i dessa byggnader. Eldstäder och skorstensstockar får inte rivas eller flyttas. Byggnadernas interiöra karaktär, i form av planlösningar och äldre befintliga byggnadsdelar, skall bibehållas.
2. I huvudbyggnadens bibliotek får ingrepp i den fasta inredningen, såsom väggfasta bokhyllor, paneler och övriga snickerier, inte göras. Bibliotekets tak, väggmålningar, parkett samt övriga befintliga ytskikt får ej borttagas, övermålas eller på annat sätt förändras.
3. Byggnader på bifogade karta numrerade 8-11, 13, samt den äldre byggnadskroppen av byggnad nr 12 får inte rivas eller flyttas. Ingrepp får inte göras i byggnadernas stommar.
4. Exteriöra förändringar av byggnader numrerade 8-10 skall ske i samråd med Länsstyrelsen och bör göras med strävan att bibehålla byggnadernas karaktär och befintliga äldre byggnadsdelar.

Utskrift från Internet: <http://www.lansstyrelsen.se/kronoberg/221-8272-91>

Postadress Besöksadress Telefon
351 86 YAXJÖ Kungsgatan 8 0470-860 00

Telefax E-post
0470-862 20 lansstyrelsen@lansstyrelsen.se

Kontakt i detta ärende:
Margit Forsström

LÄNSSTYRELSEN
I KRONOBERGS LÄN

BESLUT
Datum
1999-12-22

2(7)
Ärendenummer
221-8272-91

Byggnadernas gavelfasader får inte förändras eller emöbyggas. Byggnadsvolymer, material, färgsättning, dörrar, fönster och dekorativa byggnadsdetaljer, såsom tegelomfattningar, takfötter och takfriser, samt gavelspetsarnas dekorationer skall bibehållas.

5. Byggnaderna skall underhållas så att de inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten skall göras i samråd med Länsstyrelsen och på ett sådant sätt att deras kulturhistoriska värde inte minskar, d.v.s. med material och metoder som är anpassade till byggnadernas karaktär.

6. Det snedskrafferade område som markerats på bifogad karta får inte ytterligare bebyggas. Skyddsområdet, som markerats med dubbelstreckad gränslinje, skall hållas i sådant skick att byggnadernas karaktär inte förvanskas. Nybyggnader för gårdens behov inom skyddsområdet skall lokaliseras och utformas i samråd med Länsstyrelsen.

7. Den dubbelradiga allén skall vidmakthållas och vid behov förnyas i samråd med Länsstyrelsen. Stenmurar och terrasser inom det markerade skyddsområdet, får ej avlägsnas, övertäckas eller på annat sätt förvanskas. Återstående del av smalspåret skall kvarligga.

Länsstyrelsen lämnar råd och anvisningar beträffande underhållet av byggnaderna och vården av det kringliggande området.

Om det finns särskilda skäl får länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § KML meddela tillstånd till att ett byggnadsminne ändras i strid mot skyddsföreskrifterna. Ansökan om tillstånd skall lämnas till Länsstyrelsen, som då får ställa skäliga villkor för tillståndet.

REDOGÖRELSE FÖR ÄRENDET

Riksantikvarieämbetet beviljade den 17 juli 1991 statsbidrag till upprustning av norra flygeln vid Gävetorps herrgård, under förutsättning att ägaren accepterade en byggnadsminnesförklaring av herrgårdsbyggnaden.

LÄNSSTYRELSEN
I KRONBERGS LÄN

BESLUT
Datum
1999-12-22

3(7)

Ärendenummer
221-8272-91

Ni väckte fråga om byggnadsminnesförklaring av huvudbyggnad och flyglar vid Gåvetorps herrgård i skrivelse den 18 november 1991.

Länsstyrelsen underrättade den 27 november 1991 inskrivningsmyndigheten vid Växjö tingsrätt att fråga väckts om byggnadsminnesförklaring av Gåvetorps herrgård på fastigheten Gåvetorp 6:1.

Ni framförde i skrivelse den 1 december 1998 följande önskemål: dels att åtminstone den nyare byggnadskroppen av svinstallarna, byggnad nr 12, undantas från skyddsföreskrifterna, men om möjligt hela byggnaden, dels att inga byggnader tillkomna efter 1950 skall omfattas av skyddsföreskrifterna.

Länsstyrelsen upprättade därefter ovanstående skyddsföreskrifter, i vilka hänsyn tagits till önskemålet att undanta svinstallets nyare del från föreskrifter. Inga övriga byggnadskroppar tillkomna efter 1950 omfattas av skyddsföreskrifterna. Svinstallarnas äldre del bedöms vara av byggnadshistoriskt intresse, varför denna omfattas av de upprättade föreskrifterna.

Alvesta kommuns kultur- och fritids nämnd samt miljönämnden har har i yttranden den 20 januari 1999 resp den 2 november 1999 meddelat att man ej har något att erinra mot förslaget.

HISTORIK

Under medeltiden bestod Gåvetorp av två frälsehemman som på 1470-talet kom i ätten Trolles ägo, för att på 1590-talet läggas samman och bebyggas som sätesgård för Margareta Trolle. På 1600-talet övergick gården i släkterna Sparre och Stakes ägo.

Under 1700-talets senare hälft hade Carl Stellan Mörner, sedermera landshövding i Kronobergs län, sin uppväxt och sitt föräldrahem på Gåvetorp. Den nuvarande huvudbyggnaden uppfördes 1803 av Sofia

Lovisa Mörner. Flyglarna är äldre än mangårdsbyggnaden, troligen uppförda omkring 1780.

Mellan 1833 och 1870 ägdes Gåvetorp av kammarherre Uno Angerstein som kom att omgestalta både byggnader och det omgivande landskapet. Angerstein lät revetera boningshusen och uppföra nya ekonomibyggnader i ett nytt läge sedan Södra stambanan år 1863 lagts över ägorna. Ritningarna till de nya byggnadsprojekten utarbetades av Angerstein själv. De finns ännu bevarade i en skissbok i Gåvetorps bibliotek.

Angerstein var också ledare för länets lantbruksskola som på 1850- och 60-talen var förlagd till Gåvetorp. Åkeraralen utvidgades och täckdikades. Stenar från åkrar och odlingsrösen lades upp i de stenmurar som ännu kantar uppfarten till gården. Angerstein ledde också Kosta glasbruk från 1830 till sin död 1874.

Sedan 1882 har Gåvetorp varit i familjen Aaby-Ericssons ägo. Huvudbyggnadens frontespis byggdes på 1890-talet och 1918 förlängdes byggnaden med vidbyggda envåningsflyglar för köksutrymmen i söder och bibliotek i norr.

I slutet av 1800-talet utvidgades det sommartegelbruk som funnits på gården sedan slutet av 1700-talet till ett större ångtegelbruk. En spårbunden hästbana ledde mellan bruket och Gåvetorps station. I alléns rundel ligger ännu ett avsnitt av detta smalspår kvar. Tegeltillverkningen i godsets regi lades ned 1960. 1966 köptes fastigheten av Gottåsa cementgjuteri som lät uppföra nya tegelbruksbyggnader, men 1969 lades tegeltillverkningen definitivt ned.

De två "grindstugorna" har båda fungerat som arbetarbostäder under Gåvetorp. Den södra sägs vara flyttad till sin nuvarande plats omkring 1850, då dess funktion som krog upphörde. Den norra stugan skall ha flyttats till nuvarande plats omkring år 1900.

LÄNSSTYRELSEN
I KRONBERGS LÄN

BESLUT
Datum
1999-12-22

5(7)
Ärendenummer
221-8272-91

MOTIVERING

Länsstyrelsen finner att miljön på Gåvetorps herrgård är att betrakta som synnerligen märklig. Huvudbyggnaden med flyglar bevarar delvis ännu byggnadsskick och stildrag från sin tillkomsttid, där den södra flygeln, som bevarar fler ålderdomliga drag än de övriga byggnaderna, måste betraktas som särskilt intressant. Huvudbyggnadens bibliotek från 1918 har en välbevarad nationalromantisk inredning, som hyser både kulturhistoriska värden som dokument över sin tid och upplevelsemässiga värden med sin förtätade atmosfär.

Den speciella kvaliteten i Gåvetorps gårdsmiljö ligger dock i det sammantagna byggnadsbeståndet, som samlar ett flertal byggnader från 1800-talets mitt. Byggnaderna och stenmurarna utmed uppfarten exemplifierar tydligt det reformtänkande som omfattade både jordbrukets produktivitet och landsbygdens byggnadsskick under denna period. Miljöns kulturhistoriska värde förstärks av att länets lantbruksskola, ledd av godsherrn Uno Angerstein, vid denna tid var förlagd till Gåvetorp. Under jordbruksomdaningarnas tid fungerade herrgårdarna som föredömen och på Gåvetorp parades praktiska förbättringar med upplysningsiver.

Gårdsmiljön hyser också arkitektoniska egenvärden. Byggnadsdetaljerna är t.ex. ofta utförda med stor omsorg, inte minst på ekonomibyggnaderna. Potatiskällaren/vagnsmuseet utgör ett utmärkt exempel på hur en enkel nyttobyggnad givits ett stilfullt yttre, i syfte att förhöja gårdens skönhetsvärde.

ÖVRIGA UPPLYSNINGAR

Länsstyrelsen har den 30 oktober 1998 väckt fråga om byggnadsminnesförklaring angående de två "grindstugorna", belägna på fastigheterna Gåvetorp 7:10 respektive 7:11.

LÄNSSTYRELSEN
I KRONOBERGS LÄN

BESLUT
Datum
1999-12-22

6(7)
Ärendenummer
221-8272-91

Länsstyrelsen har denna dag även tagit beslut om byggnadsminnesförklaring av den södra grindstugan på fastigheten Gävetorp 7:10, Lekaryds socken.

Området Hjärtanäs-Dansjö-Gävetorp-Lekaryd-Späningslanda är upptaget som kulturhistoriskt särskilt värdefullt i Kronobergs läns kulturminnesvårdsprogram från 1981 och är sedan 1987 riksintresse för kulturmiljövården enligt beslut av Riksantikvarieämbetet. Här finns en lång bebyggelsehistorisk kontinuitet, vilken kan utläsas i förhistoriska gravfält, medeltida sockencentrum med kyrka i Lekaryd, flera för länet ovanligt stora byar och flera herrgårdar.

HUR MAN ÖVERKLAGAR

Detta beslut kan överklagas hos Länsrätten inom tre veckor från den dag Ni fick del av beslutet, se bilagda formulär 1.

Claes Sjöblom

Margit Forsström

Delgivningssätt
Med delgivningskvitto

Bilagor
Kopia av ekonomiska kartan.
Utdrag ur Lantmäterimyndighetens digitala fastighetskarta med skyddsområde och byggnader markerade.

BESLUT
 Datum:
 1999-12-22

Arvidsson
221-5726-98

144

Elisabeth Aaby-Ericsson
Glvetorp
342 92 ALVESTA

ON

Byggnadsminnesförklaring av bostadshus på fastigheten Gåvetorp
7:10, Lekaryds socken, Alvesta kommun

BESLUT

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1 § lagen (1988:950) om kulturminnen (KML) bostadshuset på fastigheten Gåvetorp 7:10 för byggnadsminne.

Länsstyrelsen meddelar enligt 3 kap 2 § samma lag att följande skyddsföreskrifter skall gälla:

1. Byggnaden får inte rivas, flyttas eller till sin exteriör byggas om eller förändras. Ingrepp får inte göras i byggnadens stomme. Eldstäder och skorstensstockar får inte rivas eller flyttas.
2. Byggnaden skall underhållas så att den inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten skall göras i samråd med länsstyrelsen och på ett sådant sätt att byggnadens kulturhistoriska värde inte minskar, d.v.s. med material och metoder som är anpassade till dess karaktär.
3. Fastigheten får inte ytterligare bebyggas. Fastigheten med bostadshus och uthus skall hållas i sådant skick att dess karaktär inte försvakas. Stenmurar på fastigheten får ej avlägsnas, övertäckas eller på annat sätt försvakas.

Länsstyrelsen lämnar råd och anvisningar beträffande underhållet av byggnaden och vården av det kringliggande området.

Om det finns särskilda skäl, får länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § KML meddela tillstånd till att ett byggnadsminne ändras i strid mot skyddsföreskrifterna. Länsstyrelsen får då ställa skäliga villkor för tillståndet.

REDOGÖRELSE FÖR ÄRENDET

I november 1991 väcktes fråga om byggnadsminnesförklaring av Gåvetorps herrgård på fastigheten Gåvetorp 6:1. Länsstyrelsen arbetar för närvarande med att fullfölja byggnadsminnesförklaringen av herrgården.

Länsstyrelsen underrättade den 30 oktober 1998 fastighetsregistret att fråga väckts om byggnadsminnesförklaring av bostadshuset på fastigheten Gåvetorp 7:10.

Ni godkände i skrivelse till Länsstyrelsen den 6 december 1998 de av Länsstyrelsen föreslagna skyddsföreskrifterna.

Alvesta kommuns kultur och fritidsnämnd samt miljönämnden har den 20 januari 1999 resp den 2 november 1999 meddelat att man inte har något att erinra mot förslaget.

HISTORIK

Gåvetorps säteri bildades på 1590-talet. De nuvarande flyglarna härrör förmodligen från ca 1780 och huvudbyggnaden från 1803. Flertalet av gårdens byggnader har dock uppförts mellan 1833 och 1870, då Uno Angerstein ägde gården. Redan i slutet av 1700-talet anlades ett tegelbruk på herrgården. Det utvidgades till ett större ångtegelbruk i slutet på 1800-talet. Då anlades också ett industrispår mellan bruket och Gåvetorps station. Verksamheten i godsets regi lades ned 1960. De befintliga industribyggnaderna uppfördes 1966 och tegeltillverkningen upphörde helt 1969.

Mellan herrgården och tegelbruket finns en allé som bildar en arkitektonisk helhet tillsammans med de stenmurar som uppfördes av Angerstein vid mitten av 1800-talet i syfte att försköna herrgården. Bostadshuset på fastigheterna Gåvetorp 7:10 och Gåvetorp 7:11 ingår båda som komponenter i denna alléanläggning. De två byggnaderna, "grindstugorna", ligger som visuella markörer mellan herrgården och tegelbruket och har båda fungerat som arbetarbostäder till Gåvetorps herrgård och tegelbruk. Grindstugorna omges av stenmurar som arrangerats symmetriskt utmed alléns axel.

Bostadshuset på fastigheten Gåvetorp 7:10, den södra grindstugan, flyttades till sin nuvarande plats omkring 1850. Byggnaden skall tidigare ha varit belägen på en kulle sydost om herrgården, intill den

LÄNSSTYRELSEN
I KRONBERGS LÄN

BESLUT
Datum
1999-12-22

Ärendenummer
221-5726-98

3(4)

dåvarande Alvestavägen, där den fungerat som krog. "Värdshuset" flyttades då bränneri- och krogverksamheten vid Gåvetorp upphörde. På fastigheten finns även ett äldre uthus. Den norra grindstugan flyttades till sin nuvarande plats omkring år 1900.

MOTIVERING

De av Länsstyrelsen föreslagna skyddsföreskrifterna för fastigheten Gåvetorp 6:1 omfattar herrgården med flyglar och tillhörande ekonomibyggnader - totalt 13 byggnader, samt den allé och de stenmurar som finns på gården.

Länsstyrelsen finner att bostadshuset på fastigheten Gåvetorp 7:10, såväl arkitektoniskt som historiskt, hör samman med Gåvetorps herrgård och att fastigheten 7:10 därför bör byggnadsminnesförklaras i samband med byggnadsminnesförklaringen av herrgården.

ÖVRIGA UPPLYSNINGAR

Enligt 3 kap 1 § kulturminneslagen kan en byggnad som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde förklaras för byggnadsminne. Detta förslag till beslut grundas på förutsättningen att Gåvetorps herrgård förklaras för byggnadsminne. Om så ej sker, kommer frågan om byggnadsminnesförklaring av rubricerad byggnad att omprövas.

Länsstyrelsen har denna dag även tagit beslut om byggnadsminnesförklaring av Gåvetorps herrgård på fastigheten Gåvetorp 6:1, Lekaryds socken.

HUR MAN ÖVERKLAGAR

Detta beslut kan överklagas hos Länsrätten i Kronobergs län inom tre veckor från den dag Ni fick del av beslutet, se bilagda formulär 1.

Claes Sjöblom

Margit Forsström

Delgivningssätt
Med delgivningskvitto

Källor

Litteratur

Aaby-Ericsson, Arvid: Gåvetorp, Värebygd 1966.
Anderbjörk, Jan Erik: Gåvetorp. Slott och herresäten i Sverige. Småland jämte Öland och Gotland. Malmö 1971.
Andersson, Kennedy: De tre gossarna på Gåvetorp
Arvid Trolles jordebok 1498 jämte åtkomsthandlingar och andra därmed samhöriga aktstycken, Stockholm 1938.
Dokumentation av befintliga torp på Gåvetorp.
Värebygder 1997. Växjö 1997.
Elgenstierna, Gustaf: Den introducerade svenska adelns ättartavlor, Stockholm 1925-1936.
Humbla, Philibert: Uno Angerstein – en mecenat och målare, Norra Allbo hembygdsförenings årsbok 1931.
Jansson, Kjell: Klassresan som inte blev av. Växjö 1996.
Lanemo, Emy: Hjärtanäs-Dansjö-Gåvetorp-Spåningslanda – Fördjupad beskrivning av en kulturmiljö av riksintresse. Länsstyrelsen i Kronobergs län. Växjö 2011.
Larsson, Lars J: Sven Vallare – statarskalden i Lekaryd, Värebygder 1992.
Melchert, Daniel: Från Alvesta till Össjöbol. Järnvägsbyggnader i Kronobergs län. Växjö 1999.
Rehnberg, Mats (red): Statarminnen, Stockholm 1947.
Tillström, Henry: Gåvetorp – från en rundtur våren 2006, Värebygder 2007.
Vejde, P. G: Gåvetorp och Gemmatorp. Anteckningar om ett par gamla gårdar i Varend, Norra Allbo hembygdsförenings årsbok 1931.

Vallare, Sven: En statares visor. Stockholm 1943.
Vejde, P. G: Ur Arvid Trolles jordebok, Växjö 1930.
Åkerman, Petter: Slott och herresäten i Småland, Värnamo 1997.

Arkiv

Aftonbladet
Centrum för näringslivshistoria
Christer Nielsens fotoarkiv
Gåvetorps gårdsarkiv
Kulturen i Lund
Kulturarvscentrum Småland - Kulturparken Småland AB
Norra Allbo hembygdsförenings arkiv
Riksarkivet
Svenska Dagbladet

Bostadshuset Argus 3 i Växjö i korsningen Södra Järnvägsgatan/Varendsgatan. Byggnaden uppfördes 1898-99 i tegel från Gåvetorps tegelbruk. Aaby Ericsson var sekreterare i Kronobergs läns hushållningssällskap som hyrde kontor och ett större sessionsrum i byggnaden fram till 1933. Foto: Jörgen Ludwigsson, Kulturparken Småland AB.

Svinhusets tegelväggar har ett
hantverksmässigt levande uttryck.
Foto: Thomas Lissing

